

ח'אלד אבו ראס

השיח' הצופי מירושלים

חיו ומשנתו של

השיח' מֶחֱמֵד הַאִשֵּׁם אֶלְבֶּע'דֵאדִי

אֲדָרָא

הסדרה לדת, לפילוסופיה, למיסטיקה ולתרבות האסלאם

העורך הראשי:
פרופ' אבי אלקיים

חברי המערכת:
פרופ' בנימין אברהמוב
פרופ' מאיר מ' בר-אשר
פרופ' יוסף ינון-פנטון

ח'אלד אבו ראס

השיח' הצופי מירושלים

חיינו ומשנתו של

השיח' מחמד האשם אלבע'דאדי

הוצאת אדרא

Khālīd Abu Rās
The Sufi Shaykh of Jerusalem:
Muḥammad Hāshim al-Baghdādī
Mystical Personality and Sufi Doctrine

עיצוב העטיפה: אבי אלקיים

מסת"ב: 1-32-7773-965-978 ISBN:

© כל הזכויות שמורות להוצאת אִדְרָא, תל אביב

אין לשכפל, להעתיק, לצלם, להקליט, לאחסן במאגר מידע, לשדר או לקלוט בכל דרך או בכל
אמצעי – אלקטרוני, אופטי או מכני או אחר – כל חלק שהוא מהחומר שבספר זה.
שימוש מסחרי מכל סוג שהוא בחומר הכלול בספר זה אסור בהחלט אלא
ברשות מפורשת מאת בית ההוצאה לאור שתינתן מראש ובכתב.

נדפס בישראל תשפ"ג – 2023

© Copyright 2023 by Idra Publishing

Idra Press <IdraPublisher@gmail.com>

<http://idra.org.il/>

סידור, עימוד, לוחות והדפסה: א. אורן הפקות דפוס בע"מ, שד' רוטשילד 109, תל אביב

לעילוי נשמתו של השיח' מֶחְמַד הָאִשֵּׁם אֲלִפְעִי־דָאֲדִי
מנוחתו עדן

תוכן העניינים

שלמי תודה	11
פתיחה.....	13

פרק ראשון: הקדמה ורקע

ביוגרפיה אינטלקטואלית של שִׁיח' מַחְמַד הַאִשֵּׁם אַלְבַּע'דַאדִי	15
יצירתו הספרותית	21
תולדות מסדר אַלְקַאדְרִיָה.....	29
קווי יסוד של אַלְטַרְיקַה אַלְקַאדְרִיָה	33
סקירת ספרות המחקר על הצופיות הפלסטינית	39

פרק שני: הביוגרפיה המיסטית של אַלְבַּע'דַאדִי

אישיותו המיסטית	47
על מסעותיו הרוחניים של השיח' אַלְבַּע'דַאדִי	56
מפגשי אַלְבַּע'דַאדִי עם דמויות מיסטיות.....	64
על חזיונותיו של שִׁיח' אַלְבַּע'דַאדִי בתהליך החניכה המיסטית שלו ...	94
היחס של אַלְבַּע'דַאדִי לַעֲבַד אַלְקַאדֵר אַלְגִ'לַאנִי	105
דברי חתימה	107

פרק שלישי: גִ'הָאד אצל שִׁיח' אַלְבַּע'דַאדִי

דברי רקע	111
הסמנטיקה של הפועל גִ'אָהַד	112
הגִ'הָאד הגדול לעומת הגִ'הָאד הקטן	114
גִ'הָאד בספרות הצופית	118
הדיון המודרני המערבי על גִ'הָאד	127

130		ג'האד בימי צעירותו של שִׁיח' אלבֶּע'דאדי
140		בין שִׁיח' אלבֶּע'דאדי לבין ג'ול ג'מאל
147		אלבֶּע'דאדי וג'האד אלנֶפס
150		אלבֶּע'דאדי: ח'ליפה פנימי של האסלאם
151		סיכום

פרק רביעי: היחס של אלבֶּע'דאדי לשריעה ושִׁטחא

153		דברי רקע
156		שִׁטחא
163		השקפתו של אלבֶּע'דאדי בסוגית העֶצֶמָה של אָדָם
166		הגותו של אלבֶּע'דאדי ביחס לסיפור הע'ראניק
171		סיכום

פרק חמישי: אלמֶעראג' בכתביו של השִׁיח' אלבֶּע'דאדי

172		דברי רקע
174		הסמנטיקה של המילה מֶעראג'
174		מֶעראג' בקוראן ובחִדית'
177		המֶעראג' מתוך ספרות אֶצְטִלֶאחאֵת אלצופִיה
180		אלמֶעראג' בספרות הצופית
187		המֶעראג' של אלבֶּע'דאדי
206		סיכום

209		סיכום ומסקנות
-----	-------	---------------

217		הערות
-----	-------	-------

ביבליוגרפיה

307		מקורות ראשוניים: חיבורי אלבֶּע'דאדי
307		מקורות ראשוניים

327	מקורות בתרגום לאנגלית.....
328	מקורות משניים בעברית ובערבית.....
341	מקורות משניים בשפות אחרות.....
369	ראיונות.....
370	עיתונים.....
371	אתרים.....
373	מפתח עניינים.....
376	מפתח שמות.....

שלמי תודה

﴿وَأَمَّا بِنِعْمَةِ رَبِّكَ فَحَدِّثْ﴾

אני מודה לבורא עולם.

שלמי תודה לפרופ' בנימין אברהמוב ולפרופ' אבי אלקיים על הדרכתם המסורה את עבודת הדוקטורט. תודות מקרב לב לשיח' עבד אלסלאם מנאצרה ולסופר ע'סאן מנאצרה. תודה מיוחדת לד"ר אלדד פארדו על עזרתו בקריאת הטקסטים בפרסית ולעורכת הלשון שרית בלונדר.

משפחתי היקרה תמכה בי נאמנה לאורך כל הדרך. רוב הוקרה ותודה להורי היקרים ג'אבר עליו השלום ולאמי שתחיה עאאשה. אהבתי ותודתי לסמאח אשתי ולילדי לונה, דאמיה מוחמד האשם ועלי.

جَزَاكُمُ اللَّهُ خَيْرًا

פתיחה

עיקר ייעודו של מחקר זה הוא בניסיון לתרום תרומה משמעותית למילוי החסר הקיים בחקר הצופיות הפלסטינית המודרנית במאה ה-20. מבקש אני להתמקד בהתפתחותו של המסדר הקאדרי בארץ-ישראל, להציג דמות חשובה במסדר זה, שִׁיח' מֶחְמֵד הָאשֵׁם אַלְבֶּע'דָאדִי, לעמוד על אישיותו המיסטית, לנתח את משנתו הצופית, כפי שהתבטאה בחיבוריו, ובמיוחד דְסְתוֹר אַלּוּלָאִיה וּמְרָאקִי אַלְעֵנָאִיה, וּשְׂרַח צִיע' אַלְצִלּוּאֵת עַלָא סִיד אַלְסָאדָאֵת, ולהעריך את תרומתו הדתית, החברתית והתרבותית לאוכלוסייה המוסלמית בישראל ובפלסטין. מאחר שעד כה כמעט שלא נדונה בספרות המחקר דמותה של אלְטֶרִיקָה אַלְקָאדֶרִיָה בפלסטין ולא כל שכן חקר משנתו הצופית של אַלְבֶּע'דָאדִי, סבור אני כי מחקרי זה יתרום פרק חשוב ומרכזי לחקר הצופיות הפלסטינית במאה ה-20 ודרכי התחדשותה.

מטרת המחקר היא לנתח את כתבי אַלְבֶּע'דָאדִי ולחשוף את משנתו הצופית על פני ציר של רצף ותמורה. זו אף זו, אַלְבֶּע'דָאדִי אינו רק תיאורטיקן צופי אלא הוא גם חווה חוויות מיסטיות. כן יעסוק מחקר זה בהשוואת אַלְבֶּע'דָאדִי עם אישיותם, חוויותיהם ותורתם של הַשִּׁיח'ים הצופים הגדולים, במיוחד אֶבְנֵי אַלְעֶרְבִי.¹ אנסה לברר האם אַלְבֶּע'דָאדִי הלך בדרכם או היה שונה מהם? כללו של דבר, מבקש אני לשרטט את הגותו של אַלְבֶּע'דָאדִי ודמותו המיסטית כפי שעולה מתוך חיבוריו. השאלות המרכזיות שבהן אדון בעבודת המחקר שלי יתמקדו בחקר הדוקטרינה הצופית של אַלְבֶּע'דָאדִי מחד גיסא ובחקר החוויות המיסטיות שלו מאידך גיסא.

פרק ראשון

הקדמה ורקע

ביוגרפיה אינטלקטואלית של שִׁיח' מֶחְמַד הָאִשֵּׁם אַלְבֶּע'דָאדִי

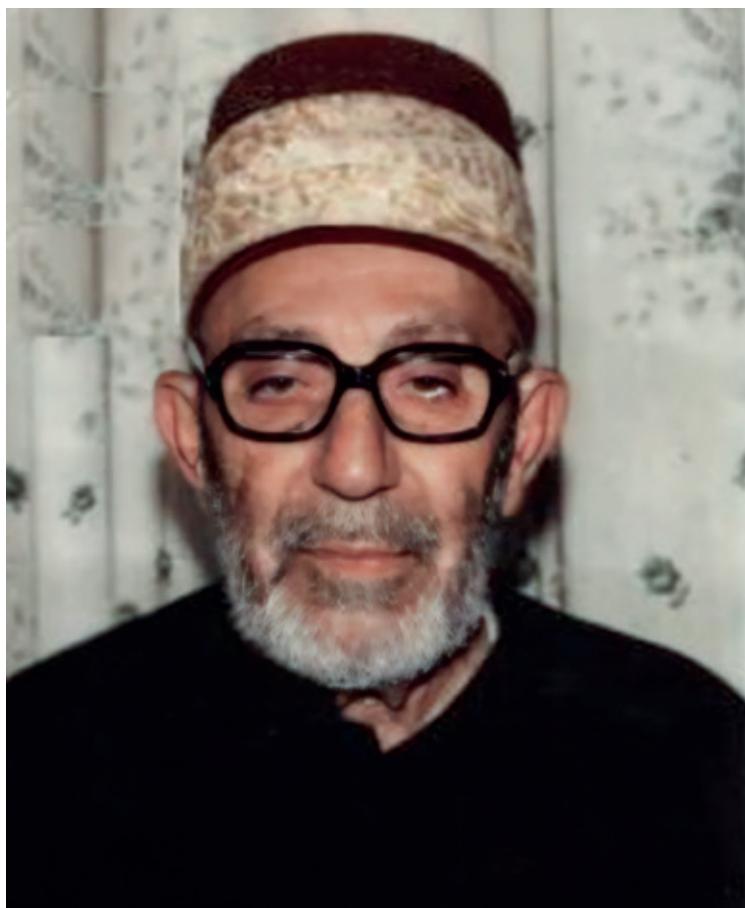
מֶחְמַד הָאִשֵּׁם אֲבֵן חֶסֶן אַלְבֶּע'דָאדִי (1905-1995)¹ הוא אחד הצופים הידועים באסלאם המודרני ושימש כראש המסדר הקאדרי במזרח ירושלים.² הוא תיאר את עצמו כך: *رَجُلٌ صَالِحٌ تَقِيٌّ جَلِيلٌ*³ איש צדיק, ירא שמים ונערץ. אלבע'דאדי ראה את עצמו צאצא של אלחסן אבן עלי נכדו של הנביא מוחמד,⁴ ועל כך הוא מצהיר בשירתו:

إِقْبَلْ دُعَاهُ بِاسْمِكَ اللَّهُ
نَسْلٌ لِلْحَسَنِ سَيِّدُ رَسُولِ اللَّهِ⁵

وَإِنَّ الْقَادِرِيَّ يَرْجُو رِضَاكَ
مُحَمَّدٌ هَاشِمٌ بِالْبَغْدَادِيِّ يُدْعَى

ובן עבד אלקאדר חפץ רצונך קבל תחינתו למען שמך אֵלֵלָה
מֶחְמַד הָאִשֵּׁם המכונה אלבע'דאדי צאצאו של אלחסן נכד שליח האל

אלבע'דאדי נולד בעיר העתיקה בירושלים בשנת 1905.⁶ דור שני בירושלים: סבו מְצַטְפָא אלקאדרי אלבע'דאדי, שנולד בבגדד, היה קאאם מְקָאם בצבא העֶתְ'מָאנִי,⁷ בא לירושלים והתחתן עם אישה ממשפחת חֵב רִמָּאן.⁸ אביו של אלבע'דאדי הוא שִׁיח' צופי חֶסֶן אֲבֵן מְצַטְפָא אלקאדרי, אשר היה מקיים בכל ליל חמישי את טקס ה'זִכְר בבייתו, ורבים מבין הצופים הירושלמים היו נוכחים בו. הוא נולד והתחתן בירושלים עם אישה בשם מְחַבֻּבָה,⁹ אשר נודעה כמלומדת בתחום הקריאה בקוראן, ובעת קריאת אלמֶן'לֵד ניגנה בתוף.¹⁰ אלבע'דאדי קיבל את חינוכו היסודי והתיכוני בבתי הספר בירושלים: את דרכו התחיל בבית הספר רִנְצ'ת אלמעארף,¹¹ ולאחריו המשיך את לימודי התיכון בבית ספר תיכון אלמֶדְרֶסָה אלאמֶרִיָה.¹²

שיח' מִחְמַד הָאֲשִׁים אֶלְפֶּע' דָּאדִי

את ההלכה האסלאמית למד במסגד אלאקצא אצל שיח' צאלח אללפתאוי, ואת השפה הערבית אצל שיח' מִחְמַד אלתונסי. בשנת 1921 התחתן עם הגברת רֶפְקָה קַצ'מָאנִי, ונולדו להם חמישה בנים: סַעַד אֶלְדִּין, חֲמֻזָּה, מִחְמַד (טאהר או נאצר), מִחְיִי אֶלְדִּין ונור אֶלְדִּין (אסחאק), וחמש בנות: אִמְנָה, שְׂרִיפָה, מְרִים¹³ רֶאבֶּעָה (חִיאת) וסַעַד. אחרי מות אשתו הראשונה, נשא אלפֶּע' דָּאדִי בשנת 1972 לאישה את זִינָב אָבו ע'נָאם מירושלים (מ' 2011), וזו ילדה לו בת בשם לִילָא בשנת 1973.

אלבֶּע'דאדי קיבל בירושלים גם את אלג'אזֶה¹⁴ על ידי המִחְדֵּת' המפורסם מִחְמַד חֲבִיב אֱלֵלָה אֲלִשְׁנִקִיטִי (מ' 1944), שהיה ממוצא מאוריטני.¹⁵ אלבֶּע'דאדי מציין מעמד זה בהקדמה לספרו דִּסְתוֹר אֲלִילָאִיָּה: *قد أجاز الشيخ محمد حبيب الله الشنقيطي بالطريقة القادرية مع قراءة الورد والمصاحفة والمُشَابَكَة تليذه محمد هاشم البغدادي*.¹⁶ הַשִּׁיח' מִחְמַד חֲבִיב אֱלֵלָה אֲלִשְׁנִקִיטִי העניק לתלמידו מִחְמַד הַאֲשֵׁם אֲלִבֶּע'דאדי הסמכה להדרכה במסדר הקאדרי ונוסף [להסמכה ללימוד] סידור התפילות, תקיעת הכף, ושלשלת [מסירת הטריקה מדור לדור].

אלשִׁנִקִיטִי מציין את כל שלשלת השיח'ים שהעבירו את המסר של הטריקה, ובשלשלת זו קישור לשיח' עֲבֵד אֱלִקְאֵדֵר אֲלִג'ִילָאִנִי (מ' 1166), מייסד המסדר הקאדרי, וקישורו לרבותיו הרוחניים עד לנביא מוחמד.

בשנת 1935/1353 שִׁיח' אֲלִשְׁנִקִיטִי שולח מכתב אל שִׁיח' מִחְמַד ג'מעה אלג'אר¹⁷ ומצווה עליו לוותר על *المُشِيخَة* / *אלמְשִׁיח'ה* / ראשות מסדר אֱלִקְאֵדִיָּה בירושלים לטובת שִׁיח' הַאֲשֵׁם, קרי שִׁיח' אֲלִבֶּע'דאדי. וזה נוסח המכתב:

تَوَجَّهْتُ أَرَدَ لِأَهْلِ فَلَسْطِينَ، وَجَمَعْتُ مَكَاتِبَ أَهْلِ الْقُدْسِ فِي ظَرْفِ الْحَاجِّ مُوسَى عَرَفَةَ لِيُدْفَعَ لِكُلِّ مَكْتُوبِهِ. هَذَا وَقَدْ أَخْبَرَنِي مُحَبِّبُ الْجَمْعِ، الشَّيْخُ فَيَاضُ بَكِ الْخَضْرَاءُ، بِأَنِّي مُقَصِّرٌ فِي الصَّلَاحِ بَيْنَكَ وَبَيْنَ أَخِيكَ بِالطَّرِيقِ، الشَّيْخُ هَاشِمٌ.¹⁸ فَكُتِبَتْ لَهُ: بِأَنِّي مُتَحَمِّلٌ بِكَ أَنْتَ، لِأَنِّي أَتَى بِأَنَّكَ لَا تُخَالِفُ إِشَارَتِي، جُرَيْتٌ خَيْرًا. وَجَعَلْتُ فَيَاضُ بَكِ نَائِبًا عَنِّي فِي الْكَلَامِ لِلشَّيْخِ هَاشِمٍ، فَجَاءَنِي أَنَّ تَضَطَّلَحَا، وَلَا تَحْشُشُ فِي ذَلِكَ شَيْئًا، فَإِنَّ الَّذِي هُوَ لَكَ يَدُومُ وَيَتَّصِلُ، وَأَمْرُكَ إِنْ شَاءَ اللَّهُ اللَّهُ، فَلَوْ تَنَازَلْتَ لَهُ عَنِ الْمُشِيخَةِ لَا تَكُونُ الْمُشِيخَةُ إِلَّا لَكَ، فَضْلًا عَمَّا إِذَا أَلَّنْتَ لَهُ الْجَانِبَ، وَكُنْتُمْ تَجْتَمِعُونَ فِي التَّحْلِيلِ لَذَكَرَ اللَّهُ دُونَ رَقْصٍ. وَسَعَادَةُ فَيَاضُ بَكِ نِعَمَ الْمُعِينِ لَكُمَا عَلَى الْإِتِّفَافِ، فَامْتَثِلْ إِشَارَتِي، فَتَحَّ اللَّهُ عَلَيْنَا وَعَلَيْكَ، وَأَرْضُ بِالصَّلَاحِ بِأَيِّ حَالَةٍ كَانَتْ. وَرُدَّ لِي بِمَا حَصَلَ بَيْنَكُمَا. وَالسَّلَامُ.

٦ ذِي الْحِجَّةِ ١٣٥٣هـ

أَمْلَاهُ مُحَمَّدُ حَبِيبُ اللَّهِ الشَّنْقِيطِيُّ

كَانَ اللَّهُ وَحْيِيهِ آمِينَ¹⁹

פניתי לאנשי פִּלְסִטִין, ואספתי מכתבי אנשי ירושלים במעטפת חֲאג' מוּסָא עֶרְפָּה ע"מ שימסור לכל אחד את מכתבו. שִׁיח' פִּיֶאֱץ בֶּךְ אֲלִח'צ'רה, אוהב כל [האנשים], מסר לי שאני הזנחתי את [עניין] הפיוס בינך לבין שִׁיח' הַאֲשֵׁם. וכתבתי לו: אני סומך עליך, בשל ידיעתי כי [אתה] לא תסטה מהצו שלי, מי ייתן וגמולך יהיה טוב. אני מיניתי את פִּיֶאֱץ בֶּךְ להיות נציג שלי

אל שִׁיח' האֵשֶׁם, ואני דורש ששניכם תתפייסו, ואל נא תחשוש מדבר בעניין הזה, כי את חלקך יתמיד ויהיה קשור [באללה], ואת עניינך [תפקיד], אם ירצה אללה, ביד אללה. אם תוותר על המְשִׁיח'ה לטובתו, המְשִׁיח'ה תהיה בשבילך. בנוסף [לכך אני דורש] שתהיה רך כלפיו, ותתאספו [שניכם] לקיום מעגל זכירת [שם] אללה בלי ריקוד. וכבוד פִּיאֵץ בֶּךָ יהיה העוזר לשניכם על ההתחברות. תציית לצו שלי, מי ייתן ואללה יפתח עבורך ועבורנו [את שעריך], ותקבל את הפיוס בכל אופן שיהיה. חזור אליי במה שיקרה ביניכם. ושלום.

6 ד' אלחג'ה שנת 1353.²⁰

הכתיב מֶחֱמַד חֲבִיב אללה אלשִׁנְקִיטִי.

מי ייתן שאללה יהיה לצדו ולצד אוהביו. אמן.

מדבריו של אלשִׁנְקִיטִי עולה בבירור שבקרוב המסדר הקאדְרִי בירושלים קיימת היתה מחלוקת בין אלְבַּע'דָאדִי לבין אלְנִג'אר בשאלת זהותו של האדם שיקבל לידי את המְשִׁיח'ה של המסדר. אלְנִג'אר נדרש על ידי מורהו אלשִׁנְקִיטִי לוותר על המְשִׁיח'ה לטובת אלְבַּע'דָאדִי, וזאת כדי לשמור על המסורת כי בראש כל מסדר יעמוד אדם אחד בלבד. אלשִׁנְקִיטִי בודעו כי אלְנִג'אר לא יעבור על ההוראות שלו מצווה עליו לסור למשמעתו, לוותר על המְשִׁיח'ה ולהתפייס עם אלְבַּע'דָאדִי. מכתב זה, מלבד היותו כולל ציווי על אלְנִג'אר לוותר על המְשִׁיח'ה, מעניין הוא משתי בחינות נוספות: (א) היותו מרמז על הכבוד העמוק שרוחש אלשִׁנְקִיטִי לתלמידו אלְנִג'אר, שכן הוא מפייס אותו באומרו لَا تَكُونِ الْمَشِيخَةَ إِلَّا لَكَ / המְשִׁיח'ה תהיה רק בשבילך. (ב) הيدرשותו לטקס הדְּכָר של מסדר אלְקאדְרִיה, ובעיקר לאיסור הריקוד באותו טקס.

בשנת 1937/1356 נדד אלְבַּע'דָאדִי לסוריה.²¹ שם הוא למד הקוראן מפי השיח'ים הבאים: אֶחְמַד אלסַטֵל, מֶחֱמַד עֻז אלמִיִדָאנִי, מֶחֱמַד אלח'בַאז, וְ[מֶחֱמַד] בִּשְׁיִר אלשִׁלָאח, הבקיא בעשר הקריאות של הקוראן.²² חֲדִית' למד אצל השיח' מֶחֱמַד אֶלְדִירָאנִי²³ תלמידו של השיח' בְּדָר אֶלְדִין אלחֶסְנִי.²⁴ בתחילת שנות ה-40 חזר השיח' אלְבַּע'דָאדִי מסוריה והשתקע בירושלים בשכונת עֶקְבַת אלצֻאנָה בעלייה להר הזיתים. כאן עסק בסנדלרות ואף היה לו מפעל קטן וחנות נעליים בשכונת אלטור.²⁵ אלְבַּע'דָאדִי, בין השאר היה مَأْذُون / מֶאֲדוֹן / עורך נישואין, וכיהן כאמאם של המסגד של סֶלְמָאן אלפֶאדְרִסִי החל משלהי שנות ה-60 עד שנת 1990.²⁶

אלְבַּע'דָאדִי לא הסתפק בלימוד הענפים השונים של לימודי האסלאם, ושאף

להעצים את הידע שלו באזטרזיום האסלאמי. הוא עבר חניכה בירושלים לפי סולם העלייה של המסדר הקאדרי וזכה להשלים במחשבה, דיבור ומעשה את כל אלמקאמאת הצופים.²⁷

השפעת הצופיות הצפון-אפריקאית על אלבע'דאדי

בתצוף של אלבע'דאדי אפשר להבחין בהשפעה צפון-אפריקאית ברורה וחד-משמעית. ראשית לכול אלבע'דאדי קיבל את אלעהד²⁸ מן השיח' שלו חאג' צאלח אלסרע'יני²⁹ בירושלים, בתוך מסגד אלאקצא. אלבע'דאדי מצטט את מורהו כמה וכמה פעמים בלהג המרוקאי. החוקרת דפנה אפרת מביאה את הסיפור הזה על אודות שיח' צאלח אלסרע'יני:

בגיל 40, שיח' צאלח אלסרע'יני, עזב את מולדתו לבגדד לחיות קרוב לזאניה במתחמו של עבד אלקאדר ("האב המייסד הגדול ומקור הדרך") ולהצטרף לקהילת המרידון שם. אבל מסעותיו הפיזיים והרוחניים עדיין לא הסתיימו. כעשרים שנה מאוחר יותר, בחלום, הוא ראה כיכר לחם, ושמע בת קול הפוקדת עליו להפנות את צעדיו לירושלים, למקום שבו נמצא כיכר הלחם – המסמל את המסדר הקאדרי, אשר הוטל עליו להמשיך בו. שיח' צאלח התעלם מן ההודעה האלוהית (ובמקום זאת העדיף לנסוע לתוניסיה לביקור משפחתי), ועקב כך איבד את הכרתו כמעט שנתיים. אחרי שהתפכח ומצבו הנפשי השתפר פקד אותו חלום, בעקבותיו עזב שיח' צאלח את בגדד לכיוון עיר הקודש ירושלים, ובה הוא התעסק בהטפה מתמדת, וזכה לתהילה הודות לשלמות הרוחנית שלו, חוכמתו,³⁰ ומעלתו הצופית. תלמידים רבים התקבצו סביבו. מביניהם, שיח' מחמד האשם אלבע'דאדי יליד המקום נראה המבטיח ביותר. הוא (אלבע'דאדי) ליווה את המדריך שלו (אלסרע'יני) בכל מקום שהלך אליו, טיפל בכל צרכיו, רחץ אותו, האכיל אותו, וטיפל בו כאשר הודקן. על ערש דווי, שיח' צאלח [אלסרע'יני] מינה את שיח' האשם [אלבע'דאדי] להיות היורש שלו כדי להנהיג את הסניף המקומי של הטריקה [אלקאדריה]. המינוי נעשה באמצעות מסירת הכובע לידי.³¹ (תרגום ח'א"ר)

על אודות מעמד קבלת הסוד והברית הצופית מפיו של השיח' צאלח אלסרע'יני מספר אלבע'דאדי בספרו:

וإضافة على ذلك أقول مُتَّحِدًا بنعمته تعالى عليّ،³² لَمَّا مَنَّ اللهُ عَلَيَّ بِأخذ العهد على وليّ من أوليائه شيخنا الحاجّ صالح السَّريغيني قُدس سرّه (وقد لقّني الذكر) كنت أتألوهُ، أي الاسم الأعظم، فأرى نفسي بالكشف واقفًا في الرّوضة عند باب الوفود، ويكون شيخني واسطة بيني وبين النبيّ، يده اليمنى بحزامي، ويده اليسرى بشباك النبيّ. ثمّ تغَيَّر المشهد، فكُنْتُ عند الذكر أرى الحضرة فقط. فقلت له عليه رضوان الله: "كُنْتُ أراك الواسطة والآن لا". فقال لي بلهجة المغاربة: "وَأَيْشْ مَعْنَى الْوُصُول؟"³³ فَعَلِمْتُ أَنَّ أَمْرَ تَرْبِيَّتِهِ لِي قَدْ انْتَهَى، ثُمَّ أَمَرَنِي بَعْدَهَا بِالْإِرشَاد.³⁴

ונוסף לכך, אספר על חסדו יתעלה עלי, כאשר אללה גמל עמי בקבלת הברית אצל ידיד מידידיו, [קרי] מורנו חאג' צאלח אלסרע'יני, מי ייתן שיתקדש סודו, (והוא לימד אותי את זכירת האל), והייתי קורא אותו, קרי השם המפורש, והייתי רואה את עצמי באמצעות חיזיון עומד באלרוֹצ'ה ליד שער המשלחות,³⁵ ומורי היה האמצעי ביני לבין הנביא עליו השלום, ידו הימנית [אוחזת] בחגורתו, וידו השמאלית [אוחזת] בחלון [חדר הקבר] של הנביא עליו השלום. ואח"כ המראה השתנה, והייתי צופה רק בנוכחות [המכובדת של הנביא]³⁶ בעת זכירת האל. והודעתי לו, מי יתן וישא חן בעיני אללה: "הייתי רואה אותך האמצעי ועכשיו [כבר] לא", והוא ענה לי בלשון המרוקאית: "ומה פשר ההגעה?", אז ידעתי כי עניין חניכתי לי באה אל קצה, ואחר כך ציווה עליי את ההדרכה".

כמו כן, אלבע'דאדי נפגש עם שיח' עלי מנצור מכפר אבו כביר,³⁷ ושיח' עלי שפיר מעיר ח'אן יונס,³⁸ וממנו קיבל את סוד הדֹּוֹק / אלד'יק / חוויית הטעימה הפנימית. כראש המסדר, הוא שם דגש על תפילה במסגד אלֶאֶקְצֶא ועודד את אלמרידון³⁹ להגיע לשם ולהתפלל את כל תפילותיהם.⁴⁰ הוא אהב לעזור לעניים ולהאכיל במו ידיו את אלמג'אד'יב.⁴¹ תלמידיו ציירו אותו כדמות כריזמטית ואוהבת ולכך הייתה השפעה כבירה גם על המעגל השני של ידידי אלטריקה אלֶקֶאֶדְרִיה שהיו בעיקרם סוחרים.⁴² אישיותו כובשת הלבבות הובילה אנשים להתאסלם.⁴³

שיח' אלבע'דאדי מת בערב יום שלישי ה-25 בחודש ד'ו אלחג'ה לשנת 1415 / 23 במאי 1995,⁴⁴ ונקבר למחרת בבית העלמין ליד המסגד של סלֶמָאן אלפֶאֶרְסִי (חברו של הנביא מוחמד), בהר הזיתים במזרח ירושלים.⁴⁵ משפחת אלבע'דאדי גרה עד היום במזרח ירושלים בשכונת עֶקְבַת אלצ'אנה בעלייה להר הזיתים.

קברו של אלֶבַע'דאדי

יצירתו הספרותית

נוסף על היותו מדריך רוחני צופי למעגל של תלמידים, אלֶבַע'דאדי כתב יצירות שונות, ובהן פרש את משנתו הצופית. תחומי העניין שספריו עוסקים: הצופיות, פירוש הקוראן, פולמוס אנטי־נוצרי, גילויים מיסטיים ושירה. להלן פירוט ספריו של אלֶבַע'דאדי אשר הודפסו.⁴⁶ ספרים אלו יהיו המקורות העיקריים העומדים בבסיסו של חיבור זה:

א. دستور الولاية ومراقى العناية أو مطلب السالك ونجاة المالك / דְּסֵתוֹר אֱלוּלָאִיָּה וּמִרְאָקִי אֱלֵעִנְאִיָּה אוּ מְטִלָּב אֱלִסְאֱלָב וְנִגְ'אֵת אֱלֵהֲאֱלָב/ חוקת הקרבה [לאֵלֵלָה] ומדרגות ההשגחה האלוהית או שאיפת ההולך [בדרך הצופית] והצלת האובד:⁴⁷
 המהדורה העיקרית שעליה הסתמכתי בחיבור זה היא מהדורת הדפוס, בשני כרכים, שהוציא לאור אלְבַּע'דָאדִי בבית הדפוס אלְנֶצֶר בעיר שכם בשנת 1987/1407.⁴⁸ הִדְסֵתוֹר הוא ספר, ולדברי אלְבַּע'דָאדִי איגרת, אשר אלְבַּע'דָאדִי סיים לחבר בליל חמישי ה-25 בחודש רַבִּיעַ אֱלֵת־אֲנִי לשנת 1381 להג'רה.⁴⁹ להלן הטעמים לחיבורו:

1. אלְבַּע'דָאדִי שומע את מתנגדי הצופיות בחברה שלו, ומחבר דְּסֵתוֹר כתגובה לדבריהם:

أَنَّهُ قَدْ حَمَلْنِي عَلَى تَأْلِيفِ هَذِهِ الرَّسَالَةِ وَجَمَعَهَا مَا رَأَيْتُ وَسَمِعْتُ عَلَى أَلْسِنَةِ الْمُنْكَرِينَ عَلَى أَهْلِ النَّسَبَةِ مَا يَظْهَرُ عَلَيْهِمْ مِنْ أَحْوَالٍ غَيْرِ مَأْلُوفَةٍ مِنْ أَعْمَالٍ وَأَقْوَالٍ فِيهَا بَعْضُ الشُّطْحَاتِ⁵⁰ وَالتَّصَرُّفَاتِ لَغَلِيَةِ الْحَالِ عَلَيْهِمْ، فَيَنْكُرُونَ عَلَيْهِمْ لِعَدَمِ فَهْمِ الْحِكْمَةِ فِي تَصَرُّفَاتِهِمْ وَفَقْدِ الذَّوْقِ لِمَا يَعْبُرُونَ عَنْهُ بِاصْطِلَاحِهِمْ وَشُطْحَاتِهِمْ مِنْ أَقْوَالِ.⁵¹

מה שהביא אותי להכנתה וחיבורה של איגרת זו הוא שראיתי ושמעתי מפי המגנים את אנשי הייחוס,⁵² דהיינו המצבים שאינם מקובלים, מעשים, אמירות [נפעמות] והתנהגויות [אקסטטיות] בגלל התגברות המצב המיסטי עליהם, והם מגנים אותם, כי אינם מבינים את החוכמה בהתנהגותם ובגלל שאינם חווים את האמירות האקסטטיות ואינם מבינים את המונחים [של הצופים].

2. אלְבַּע'דָאדִי שואף שדְּסֵתוֹר יהיה מדריך רוחני להולך בדרך הצופית:

جئت بهذه الرسالة الجامعة بمصطلحات الصوفية والتعريف بماهية التصوف من كتبهم وأقوالهم حتى يكون طالب السلوك على بينة من أمره في سلوكه وسيره بقاقلهم.⁵³
 [...] فَإِنَّ هَذِهِ الرَّسَالَةَ جَمَعْتُهَا، كَمَا ذَكَرْتُ بِالْمَقَدِّمَةِ، فِيمَا يَخْتَصُّ بِالسَّيْرِ وَالسُّلُوكِ لِتَكُونَ مِنْهَا جُزْءٌ لَطَائِلُ الْحَقِّ، وَسَمَّيْتُهَا "دستور الولاية ومراقى العناية"، أو "مطلب السالك ونجاة المالك".⁵⁴

הריני מחבר איגרת זו הכוללת את מונחי הצופים, והגדרת מושג הצופיות מתוך חיבוריהם ואמרותיהם על מנת שמבקש הדרך ידע

בבירור את חניכתו והליכתו בשיירתם, [...] חיברתי את האיגרת הזו, כפי שהזכרתי בהקדמה, על מה שמיוחד להליכה ולחניכה כדי שתהווה מסלול ברור למבקש האמת, וקראתי לה בשם "חוקת הקרבה [לאללה] ומדרגות ההשגחה האלוהית" או "שאיפת ההולך והצלת האובד".

דִּסְתוֹר אלוֹלֵאִיָּה הוא חיבור אשר אלִבְעֵדָאדִי ייחד להסבר על איך פועלת מערכת המְקֵאמָאֵת והאַחְוָאֵל. זהו מדריך לצופי בנתיבות הדרך הצופית, והוא עוסק בתכונות המגונות שבלב ובדרכים לעקורן וגם בהכרת התכונות הרצויות, הדרכים לרכישתן והאמצעים לחזק אותן.

בחיבור זה אלִבְעֵדָאדִי הציג את היסודות של המסע הרוחני, והוא ביאר בו את המשמעויות השונות של *المقامات* / אלמְקֵאמָאֵת [התחנות] ו-*الأحوال* / אלאֲחְוָאֵל [המצבים הצופים]. זהו חיבור על אודות אלוֹלֵאִיָּה בצופיות, והוא מתחלק לארבעה שלבים:

- א. מְרִיד / מְרִיד – מחפש דרך.
- ב. סַאֲלֵק / סַאֲלֵק – הולך בדרך.
- ג. מְרָאד מְגִדֹּב / מְרָאד מְגִדֹּב – מי שהאל חפץ בו ומושך אותו.
- ד. מְטַאֲרֵק עֲאֲרֵף / מְטַאֲרֵק עֲאֲרֵף – המושג [בחסד האל] היודע.

الْمُتَدَارِكُ الْعَارِفُ: هُوَ الَّذِي يَظْهَرُ سِرَاجُ شَمْسِهِ عَلَى إِسْفَارِ نَهَارِهِ، مَعْنَاهُ: الْعَارِفُ بِأَرْكَانِ الطَّرِيقِ مِنْ مَفَاوِزٍ وَمَهَالِكٍ بِالْعِلْمِ وَالْمُشَاهَدَةِ بِالْكَشْفِ لِتَجَلِّي الشُّوْنِ الإِلَهِيَّةِ، الْمُتَحَقِّقُ بِتَوْحِيدِهِ، الْمَالِكُ الْمُتَمَكِّنُ، الْمُتَصَرِّفُ بِإِذْنِ رَبِّهِ.⁵⁵

המושג [בחסד האל]⁵⁶ היודע: הוא זה אשר מתגברת מנורת השמש שלו על זריחת יומו, משמעו: היודע את עקרונות הדרך [הצופית] מבין מדבריות וסכנות [האורבות בה] באמצעות הידע, ו[החוה את] הצפייה בגילוי המיסטי להתגלויות העניינים האלוהיים, המאמת את ייחודו [של האל], המולך והשולט, המנהל [את העניינים] ברשות ריבונו.

דִּסְתוֹר אלוֹלֵאִיָּה נחלק לשני כרכים וכל אחד מהם נחלק לשניים, כך מתקבלים ארבעה רבעים וכל רבע כולל עשרים *مراتب* / מְרָאֲתַב [מדרגות]. וכך אלִבְעֵדָאדִי אומר על חלוקת דִּסְתוֹר אלוֹלֵאִיָּה:

وقد بَوَّبَهَا ثَمَانِيَةَ فصول على عدد أبواب الجَنَّةِ الثَّمَانِيَةِ، لِأَنَّ هَذِهِ الْخِصَالَ الْمَذْكُورَةَ فِي الْمَرَاتِبِ مُؤَهَّلَةٌ لِدُخُولِ جَنَّةِ الْإِكْرَامِ لِلتَّعَمُّعِ بِالشُّهُودِ وَالْعَيَانِ.⁵⁷

חילקתי אותה (האיגרת) לשמונה שערים לפי מספר שערי גן העדן, כי המידות המתוארות במדרגות מכשירות לכניסה אל גן ההוקרה כדי להתענג בראייה ובצפייה.

כרך ראשון מחולק לשני רבעים: רבע ראשון – ובו תְּמִיד / תְּמִידָה [מבוא לצופיות]: שבע מדרגות *النفس / אלנַפֶּס* [הנפש]; מעשיו ומצביו של הנביא מוחמד לפי אותן מדרגות; *غرض التصوّف / עֶרֶצַּ אַלְתַּצְוָף* [יעד הצופיות]; מרכיבי הצופיות. לאחר המבוא – שני פרקים, ראשון ושני, העוסקים במדרגות: עשרים *חַל* [מצבים] ועשרים *מָקָם* [דרגות], שעל המְרִיד לעבור כדי להגיע אל שלב ב'; **רבע שני –** ובו שני פרקים, שלישי ורביעי, אשר עניינם המדרגות, עשרים מצבים ועשרים דרגות, שעל הסֵאֶלֶף לעבור כדי להגיע אל שלב ג'; **מְרָאד מְגִ'דֹב**.

כרך שני מחולק לשני רבעים: רבע שלישי – ובו חזרה על המבוא לאיגרת, ולאחריו שני פרקים, חמישי ושישי, אשר עוסקים במדרגות, עשרים מצבים ועשרים דרגות, שעל מְרָאד מְגִ'דֹב לעבור כדי להגיע אל השלב האחרון: **מְתַדָּאֶרֶךְ עֶאֶרְף**. **רבע רביעי –** ובו שני פרקים, שביעי ושמיני, אשר עניינם המדרגות שעל מְתַדָּאֶרֶךְ עֶאֶרְף לעלות בהן: עשרים מצבים ועשרים דרגות. אעיר בחתימת הדברים על **דְּסְתוֹר אַלְוֵלֵאִיָּה** כי למבנה המיוחד של ספר זה פונקציה חינוכית: מטרתו לקרב את ציבור הצופים לתחום המוסרי-רוחני המצוי בחיבור ולחנך אותם לפיו, כלומר לקדם אותם בהדרגה בשלבי תיקון המידות, שהם על פי אלְבַּעֲדָאֲדִי האמצעי העיקרי להגעה אל הוֹלָאִיָּה.

ב. رسالة الدّرّ المکنون في شرح فوائح سور القرآن المصون / רִסְאֵלַת אַלְדֶּר אַלְמִכְנֻן פִּי שֵׁרַח פִּואַתַּח סוֹר אַלְקִרְאָן אַלְמִצוֹן / אגרת הפנינים הנסֵתֵרוֹת בפִּירוֹשׁ פתיחות הסורות בקוראן השמור:

המהדורה שעליה הסתמכתי במחקר זה היא מהדורת הדפוס שראתה אור בעיר נצרת בשנת 1989/1410. מוציאה לאור הוא עֶבֶד אַלְסֵלָאִם מִנְאצְרָה,⁵⁸ שאף הקדים לה הקדמה קצרה והיא מכילה 79 עמודים.⁵⁹ אלְבַּעֲדָאֲדִי מתאר חוויה מיסטית שבה הוא קיים תפילת *الاستخارة / אַלְאִסְתַּחְרָה*⁶⁰ ובסופה הפקיד אצל אללה את הבחירה באשר לכתובתה של איגרת זו. על פי תיאורו של אלְבַּעֲדָאֲדִי בשנת 1975/1395 בַּת קוֹל יצאה וקבעה כי מוטל עליו לכתוב איגרת זו, ואף

קבעה את שמיה של האיגרת: فَهَتَفَ بِي هَاتِفٌ أَنْ أَكْتُبَ هَذِهِ الرَّسَالَةَ وَاجْعَلْ عِنَانَهَا "الدَّرَّ الْمَكُونُ فِي شَرْحِ فَوَاحِشِ سُورَةِ الْقُرْآنِ الْمَكُونِ".⁶¹ שמעתי בת קול [מצווה עליי] תכתוב איגרת זו ותעשה את הכותרת שלה "הפנינים הנסגרות בפירוש פתיחות הסורות בקוראן השמור".

אופייה של האיגרת הוא פרשני; איגרת זו עוסקת בפרשנות האותיות המסתוריות המופיעות בראש מספר סורות בתוך הקוראן. לפי אלִּבְעִ'דָּאִי באותיות המסתוריות הללו משמעויות וסודות המיוחדים לנביא מוחמד. אלִּבְעִ'דָּאִי מביא דברי הפרשנים, ואחריהם הפרשנים הצופים, והוא נוטה לומר כי אותיות אלו מייצגות ראשית תיבות של שמות הנביא מוחמד. אלִּבְעִ'דָּאִי השלים את ספרו אלִּדֶּר אלִּמְכַנּוּן בשנת 1397/1977.

ג. رسالة التبيان أو الدرر في عصمة أبي البشر / رسالة ألتبَيَانْ אֶן אִלְדֶּרֶר פִּי עֶצְמַת אַבִּי אִלְבְּעִ'דָּאִי / איגרת ההבהרה או הפנינים ב [עניין] חסינותו של אבי האנושות: אלִּבְעִ'דָּאִי דן ומשוחח בספר הזה על בעייתיות חטאו של אדם הראשון. הוא דן בטענת עֶסְמַת הָאֵנְבִיَاء / עֶצְמַת אִלְאֶנְבִּיָא / חסינותם של הנביאים, ובמיוחד אדם הראשון, מפני חטא או טעות. אדם הראשון מתגלה באמונה האסלאמית כ"ראשון הנביאים", ולכן הוא מבין את הבעייתיות בהבנת פסוקי הקוראן אשר לכאורה מייחסים לאדם הראשון חטא: הפרת הציווי האלוהי שלא יאכל מן העץ האסור. שוב אלִּבְעִ'דָּאִי מקיים תפילת אִלְאֶסְתַּח'אֶרָה לגבי כתיבת פרשנות הפסוקים מתוך הקוראן אשר מדברות על אדם הראשון, כי אלִּבְעִ'דָּאִי מרגיש שהוא הבן של אדם ועליו להגן על אביו. בספר רִסָּאֶלַת אִלְתַּבְיָאן, אנו קוראים:

اعلم... آتَيْتَنِي اسْتِخْرَةَ اللَّهِ سُبْحَانَهُ وَتَعَالَى وَطَلِبْتُ مِنْهُ الْمَعُونَةَ فِي شَرْحِ مَعَانِي آيَاتِ الْكِتَابِ الْعَزِيزِ الَّتِي وَرَدَتْ بِحَقِّ آدَمَ عَلَيْهِ السَّلَامُ لِأَنَّ حَقَّقَ الْأَبْوَةَ وَاجِبَ عَلَى الْأَنْبَاءِ بِالذُّودِ عَنْهُمْ، فَانْشَرَحَ الصَّدْرُ بِتِلْكَ الاسْتِخَارَةِ وَشَعُرْتُ بِالْمَدَدِ الرُّوحِيِّ حِينَمَا تَوَجَّهْتُ بِقَلْبِي إِلَى صَاحِبِ الْخِطْرَةِ الْمُحَمَّدِيَّةِ الْأَفْصَحِيَّةِ مُسْتَمِدًّا مِنْهَا النِّفَاحَاتِ الْقُدْسِيَّةَ، فَتَأَكَّدَ لَدَيَّْ أَنَّ الْأَذْنَ صَدَرَ مِنْهُ عَلَيْهِ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ.⁶²

דע [...] כי קיימתי תפילת אִסְתַּח'אֶרָה וביקשתי את התמיכה האלוהית בפירוש משמעויות פסוקי הספר הנכבד (הקוראן) אשר נגלו בעניין אדם עליו השלום כי מוסר האבהות מחייב את הבנים להגן עליהם. ל[תפילת] אִסְתַּח'אֶרָה זו רווח לבי והרגשתי את התמיכה הרוחנית כאשר פניתי אל הנוכחות המוחמדית צחת הלשון וביקשתי את המתנות הקדושות, ואז הוכח כי הותר לי ממנו עליו השלום.

אלבֶּע־דָּאדִי העיד כי הפעם הרגיש רווחה בלבו בדיונו בעניין הזה. הוא כתב שבעה פרקים לחיבור הזה כשבעת מדורי גיהנום.

ד. شرح صيغ الصلوات على سيد السادات / شرح صيغ 'אלצלואת עלא סיד אלסאדאת / פירוש נוסחי הברכות על אדון האדונים [הנביא מוחמד]:

בספר זה הוא מפרש 19 נוסחאות התפילה על הנביא מוחמד המוזכרות בחיבורו التَّحْفَاتُ الْقُدْسِيَّةُ فِي الصَّلَاةِ عَلَى خَيْرِ الْبَرِيَّةِ.⁶³ הוא קיבל אותן, כדבריו, בגילויים מיסטיים מתוך הכרת الْحَقِيقَةُ الْحَمْدِيَّةُ / אֶלְחֻקִיקָה אֶלְחֻמְדִיָּה [המהות של הנביא מוחמד],⁶⁴ והן התגבשו בלבו במהלך תרגולים רוחניים. אלבֶּע־דָּאדִי מסביר בהקדמה לחיבור זה כי אי־אפשר להשיג את علوم القوم / עלום אלקֶן / חוכמת הצופים בהבנה שכלית ללא אור האמונה, אלא דרך אור האמונה וזיכך הנשמה המתגשמים על ידי ההשגחה האלוהית. אלבֶּע־דָּאדִי מזהיר פן לא יבינו דבריו ואומר:

فكلامهم وعباراتهم وإشاراتهم واصطلاحاتهم وأحوالهم لا يدرك فهمها إلا مَنْ كَانَ عَلَى قَدَمِهِمْ سَائِرٌ.⁶⁵

ומילותיהם ומשפטיהם ורמזיהם ומונחיהם ומצביהם לא ישיג הבנתם אלא מי שהולך בדרכם. [תרגום חא"ר]

ה. رسالة الحق المبين بالرد على المبشرين في مباحث المجتهدين / רסאלַת אֶלְחֻקִיקָה אֶלְחֻמְדִיָּה באלרד עלא אֶלְחֻמְדִיָּה פִי מִבְּאֻחַת אֶלְחֻמְדִיָּה / איגרת האמת הצרופה

באשר להפרכת דיוני המיסיונרים בספר מִבְּאֻחַת אֶלְחֻמְדִיָּה:⁶⁶ חיבור פולמוס נגד הנוצרים. בספר זה הוא השיב על דיונים שערכו מיסיונרים נוצרים, ובראשם המצרי נְקוּלָא יַעֲקוֹב עִבְרִיל (מ' 1933).⁶⁷ אלבֶּע־דָּאדִי הגיב בספר זה לטענותיו של עִבְרִיל ובמיוחד על דבריו באשר לחטאי הנביא מוחמד.⁶⁸

ו. ديوان بَغْيَةِ العاشقين في مدح سيد المرسلين / דיואן בַּעֲיַת אֶלְעַאשְׁקִין פִי מִדְּח סִיד אֶלְחֻמְדִיָּה / קובץ השירים על משאלת האוהבים לשבח את אדון השליחים [הנביא מוחמד]:

הדיואן של אלבֶּע־דָּאדִי אשר הודפס פעמיים. המהדורה העיקרית שעליה הסתמכתי במחקר זה היא מהדורת הדפוס של הַזֵּאוּנִיָּה הקאדֶרִית בירושלים בשנת 2002/1423.⁶⁹ מהדורה זו הוציא לאור המלומד עֶבְד אֶלְמַלְך (עֶבְד אֶלְלָה) אֶלְעֻמְרִי (מ' 2008), שהיה אחד מתלמידי אלבֶּע־דָּאדִי. המהדיר שיקע בעבודתו עמל רב ואף הקדים לה הקדמה קצרה. הדיואן מתמקד בשבח הנביא מוחמד, בשבח אֶלְחֻקִיקָה אֶלְקַאדְרִיָּה, בשבח שִׁיח' עֶבְד אֶלְקַאדְר אֶלְגִ'יֵּלָאנִי, שעל שמו

נקרא המסדר, ובשבח ירושלים. השירה של השיח' באה מתוך התרגשות והתפעלות. לשאלתי הסביר שיח' מנאצרה כי זה חיבור של *מואג'יד / מואג'יד* עניינים שברגש.⁷⁰ אציין כי רוב השירה בדיואן של אלבע'דאדי אינה לפי כללי *العروض / אלערוץ* / תורת המשקל של השירה הערבית הקלאסית.⁷¹

2. *الورد القادري / אלורד אלקאדרי / סדר התפילה הקאדרי:*

המהדורה העיקרית שעליה הסתמכתי במחקר זה היא מהדורת הדפוס השנייה שיצאה לאור בדאר אלקלם בעיר נצרת בשנת 1994/1414.⁷² רוב המסדרים הצופים הנהיגו דרך מיסטית ותפילה משלהם הנקראת 'ורד'.⁷³ זהו סדר התפילות הקאדרי אשר השיח' מצווה את המריד מיד עם קבלת הברית הצופית. ספר *אלורד אלקאדרי* מחולק לשני חלקים: 1. *فوائد الورد القادري / פואאד אלורד אלקאדרי* / התועלות של *אלורד אלקאדרי*: אותן תועלות מנוסחות לפי פסוקי הקוראן, פרשנות הקוראן, חֲדִית'ים, ומקורות צופים.⁷⁴ 2. הנוסח המלא של *אלורד*.⁷⁵ אחרי כל תפילת חובה יש לומר ולחזור על נוסחאות ד'כר לפי המכסה כדלקמן:

- א. *حَسْبُنَا اللَّهُ وَنِعْمَ الْوَكِيلُ*⁷⁶ / *חסבנא אללה ונעם אלופיל* / דיינו באללה, ומה טוב הוא הסומך: 200 פעמים.
- ב. *أَسْتَغْفِرُ اللَّهَ الْعَظِيمَ / אסתע'פך אללה אלעט'ים* / אבקש מחילה מאללה הנשגב: 200 פעמים.
- ג. *لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ أَلَمْ يَلِكْ أَلَمْ يَلِكْ أَلَمْ يَلِكْ / לא אלאה אלא אללה אלמלך אלחך אלמבין* / אין אלוה מבלעדי אללה המלך, אשר הוא האמת הצרופה: 100 פעמים.⁷⁷
- ד. *اللَّهُمَّ صَلِّ عَلَى سَيِّدِنَا مُحَمَّدٍ وَعَلَى آلِهِ وَوَسَلِّ / אלהם צל עלא סידנא מחמד ועלא אלה וסלם* / אלוהי תתפלל לשלום אדוננו [הנביא] מוחמד ובני משפחתו וברך אותם לשלום: 100 פעמים.⁷⁸

שיח' צופי קאדרי מאוריטני מאא אלעינין אבן מחמד פאצ'ל אבן מאמין, העניק הקלה לקריאת *אלורד*. הוא חי בשנים 1831/1328-1246.⁷⁹ לפי מאא אלעינין יש אפשרות להוריד את מספר התפילות כדלקמן: את ה-200 להוריד ל-20, ואת ה-100 להוריד ל-10 וזה *في أوقات الضرورة* / בעת הכרח.⁸⁰

החוקר אבו בכר אלקאדרי, חבר האקדמיה המלכותית במרוקו, מביא את נוסח *אלורד אלקאדרי* במלואו,⁸¹ וקובע כי מקור *אלורד* הוא בספר שכותרתו *נעת אלבדאיאת ותוציף אלנהאיאת*.⁸² גם החוקר האלג'ירי עבד אלפאקי מפתאח מביא את הנוסח במלואו.⁸³

ישנם מרידון אשר מייחסים את החיבור לשיח' מחמד חביב אללה אלשנקיטי.⁸⁴ ניתן לקבוע חד-משמעית כי ספר *אלורד אלקאדרי* שמחולק

למרידון בשעה שהם נותנים את הביעה/ אלביעה/ האמונים לשיח', אינו אלא עיבוד של ספרו של אלשנקיטי וכותרתו אלפתח אלבאטני ואלט'ארי פי נת'ר ונט'ם אלוךד אלקאדרי.⁸⁵ אלשנקיטי מסר את נוסחת אלוךד אלקאדרי מפיו של מורו השיח' מאא אלעינין אבן מחמד פאצ'ל.⁸⁶

סידור התפילה הצופי הוא אותו סידור המופיע אצל השיח' הצופי הקאדרי המאוריטני, מאא אלעינין אבן מחמד פאצ'ל אבן מאמין, החי בשנים 1246-1328/1831-1910, וזאת נוסף לציטוטים מאבן מדין שעיב (מ' 1198/594),⁸⁷ אלשאד'לי, אלתג'יבי (מ' 1418/821), אבן אלחסן אלששתרי (מ' 1269/668), אבן עג'יבה, מחמד אלחראק (1774-1845), עבד אלקאדר אלג'זאארי, אחמד אבן מצטפא אלעלאוי.

אפשר להבחין בהשפעה דומה אצל מסדרים אחרים ולא רק מסדר אלקאדריה, כגון מסדר אלעלאויה ומסדר אלשאד'ליה אלישטריה. ייתכן כי אין זאת אלא שהשפעות אלה הן חלק מאותו נוף שאפיין את הצופיות בארץ-ישראל בסוף המאה ה-19 ותחילת המאה ה-20.

סוגיית אלוךד אלקאדרי מאפשרת לחשוב כי דרכו של המסדר הקאדרי מושפעת מן הכיוון הצפון-אפריקאי. אלבע'דאדי חידש שני שינויים מהותיים על אלוךד אלקאדרי:

1. שינוי ב-صلاة الأوابين/ צלאת אלואבין/ תפילת החוזרים בתשובה.⁸⁸ תפילה זו היא תפילת רשות של שש רכעות לאחר תפילת אלמע'רב שאלבע'דאדי הוריד לשתיים:⁸⁹

يَجُوزُ أَنْ نُصَلِّيَ رَكْعَتَيْنِ مِنَ الْوَابِنِ لِأَنَّ أَحَبَّ الْأَعْمَالِ إِلَى اللَّهِ أَدْوَمُهُ وَإِنْ قَلَّ
كَأَجَابَ سَيِّدِي مُحَمَّدٌ هَاشِمٌ قَدَّسَ اللَّهُ سِرَّهُ عِنْدَمَا سَأَلْتُهُ عَنْ أَكْفَائِهِ بِهِمَا.⁹⁰

מותר להתפלל שתי רכעות מ[תפילת] אלואבון כי המעשים האהובים על אללה הם התמידים ולו [היו] מעטים [וזאת] כפי שהשיב אדוני מחמד האשם [אלבע'דאדי] יקדש אללה את סודו בעת ששאלתי אותו על הסתפקותו בשתיהן.⁹¹

2. אלבע'דאדי העניק רשות מיוחדת למי מבין המרידון שיחפוץ לקרוא עוד שלשה אוראד/ אוראד: ורד קריאת סורת אלפאתחה,⁹² ורד קריאת שמו של אללה اللطيف/ אללטיף/ דק אבחנה 129 פעמים לאחר תפילת אלצבה,⁹³ ועוד ורד של בسمלה/ בקמלה/ קיצור בשם אללה הרחמן והרחום: 786 פעמים בכל יום.⁹⁴

כללו של דבר: נראה שספר אלוֹרֵד אֶלְקַאדְרִי שנידון דלעיל אינו נמנה בין יצירותיו של אלְבַּע'דַאדִי אלא היה קיים קודם. יובהר שספר זה אינו אלא עיבוד של הספר אלְפַתַּח אֶלְבַּאטְנִי ואלְט'אֶהֲרִי פִי נַת'ר וְנַט'ם אלוֹרֵד אֶלְקַאדְרִי, פרי עטו של מֶחְמַד חֲבִיב אֵלְלָה אלְשֶׁנְקִיטִי, שהוא הַשִּׁיח' של אלְבַּע'דַאדִי. אולם אלְבַּע'דַאדִי הכּנִיס באלוֹרֵד אֶלְקַאדְרִי/ סדר התפילה הקַאדְרִי כמה וכמה שינויים.

ח. النِّفَحَاتِ الْقُدْسِيَّةُ فِي الصَّلَاةِ عَلَى خَيْرِ الْبَرِيَّةِ/ אלְנִפְחַתַּת אֶלְקַדְסִיָּה פִי אֶלְצִלָּאָה עֵלַא חִי'ר אֶלְבְּרִיָּה/ המתנות הקדושות בעניין זכר התפילה על הטוב בברואים [הנביא מוחמד]:

הספר הזה למעשה הוא החלק השני של ספר אלוֹרֵד אֶלְקַאדְרִי שנדון בסעיף הקודם. בחיבור זה 19 נוסחי תפילה על הנביא מוחמד אשר קיבל אותם אלְבַּע'דַאדִי במהלך תרגולים וכמתנות אלוהיות כדבריו:

لَقَدْ مَنَّ اللَّهُ تَعَالَى بِفَضْلِهِ عَلَى قَلْبِي بِنِفَحَاتٍ قُدُسِيَّةٍ صَيَّغْتُ بِإِدِّ الْعِنَايَةِ الْأَزَلِيَّةِ لِأَهْلِ حُجَّهِهِ وَقُرْبِهِ.⁹⁵

אללה יתעלה העניק בחסדו ללבי מתנות קדושות אשר נכתבו ביד ההשגחה הנצחית לאנשי אהבתו וקרבתו.

ראוי להצביע כאן כי אלְבַּע'דַאדִי שיבץ ספר זה בשלמותו בספרו שְׂרַח צִיע' אֶלְצִלָּאוֹת עֵלַא סִיד אֶלְסַאדַּאת. ספר אלְנִפְחַתַּת אֶלְקַדְסִיָּה הוא מעין הבסיס לספר שְׂרַח צִיע' אֶלְצִלָּאוֹת, אשר אלְבַּע'דַאדִי חיבר במטרה לפרש את נוסחי תפילה אשר, לפי עדותו של אלְבַּע'דַאדִי, הובאו אליו בחוויות מיסטיות שונות. כללו של דבר, אלְבַּע'דַאדִי הותיר אחריו יבול ספרותי מרשים בתחום הצופיות שטרם נחקר. להלן אידרש לניתוח משנתו הצופית של אלְבַּע'דַאדִי על סמך אותם כתבים צופיים שנדונו בסעיף הזה.

תולדות מסדר אֶלְקַאדְרִיָּה

אלְבַּע'דַאדִי משתייך לטַרִיקָה אֶלְקַאדְרִיָּה. הוא מספר כי עם אבותיו נמנה הַשִּׁיח' עֶבַד אֶלְקַאדְר אֶלְגִ'יֵּלָאנִי, אשר העביר לו חניכה רוחנית: وَتَوَلَّى تَرْقِيَّتَهُ بِالْمَقَامَاتِ جَدَّهُ الْغَوْثُ عَبْدُ الْقَادِرِ الْجِيلَانِي قُدَّسَ سِرُّهُ.⁹⁶ והעלה אותו במדרגות הרוחניות סבו [הצדיק] הגואל עֶבַד אֶלְקַאדְר אֶלְגִ'יֵּלָאנִי יתקדש צֶפֶן לכו.⁹⁷ אלְבַּע'דַאדִי מקדיש שיר שלם לזכרו של "סבנו" עֶבַד אֶלְקַאדְר אֶלְגִ'יֵּלָאנִי, ושם הוא מבקש את חמלתו:

يَا شَيْخُ حَيِّي الدِّينَ يَا مَنْ سِرُّهُ
عَطْفًا لَصَبِّ خَادِمٍ لِنَعَالِكُمْ

فِي السَّالِكِينَ سَرَى سَرَى الْمَاءِ
لَهُ نَسْبَةٌ لَكُمْ بِطَرِيقَةٍ وَأَبَاءٌ⁹⁸

הוי השיח' מחייה הדת אשר סודו החמלה לאוהב משרת נעליכם
עבר בהולכים כמו נהר המים משתייך אליכם בטרִיקה ובאבות

רעיון ההשתייכות לשיח' עבד אלקאדר אלג'ילאני מובא בשיר אחר:

إِنَّا بَنُوهُ مِنَ الْوَلِيِّ شَيْخِنَا
وَمَنْ يَلِدُ بِالشَّيْخِ حَيِّي الدِّينِ جَدْنَا
كُشِفَ الْبَلَاءُ بِسِرِّهِ وَبِجَاهِهِ

عَبْدِ الْقَادِرِ الْجِيلِيِّ مَلَاذِنَا
مِنَ الْعَبِيدِ لِدَفْعِ ضَرِّ وَضِيِّ
وَالرَّبُّ يَقْبَلُ الْإِبْتِهَالُ فَلَدُ⁹⁹ بِنَا

אנו בניו¹⁰⁰ מצאצאי הצדיק מורנו ומי שיחסה בשיח' מחייה הדת סבנו הניסיון התגלה ב [זכות] סודו וכבודו
עבד אלקאדר אלג'ילי מפלטנו מבין האנשים למען יסיר צרה ומחלה? והריבון מקבל את התחינה לכן חסה בנו.

שיח' עבד אלקאדר אלג'ילאני הוא צופי וחכם ההלכה החנבלִי מבגדד (470-1077/1166-1201), אשר אלִטְרִיקה אלקאדרִיה נקראת על שמו, ונחשבת לראשונה בשורת המסדרים הצופים שנוסדו החל במאה ה-12.¹⁰² אלג'ילאני נולד בג'ילאן ליד חוף הים הכספי.¹⁰³ הוא הכשיר את עצמו לחיים צופים בהקפדה על משמעת עצמית מחמירה במשך עשרים וחמש שנות נדודים במדבריות עיראק. וכך הוא מספר על עצמו:

أَقْتُ فِي صَحْرَاءِ الْعِرَاقِ وَخَرَائِبِهِ خَمْسًا وَعَشْرِينَ عَامًا مُجَرَّدًا سَائِحًا لَا أَعْرِفُ الْخَلْقَ وَلَا يَعْرِفُونِي، يَأْتِينِي طَوَائِفُ مِنْ رِجَالِ الْغَيْبِ وَالْجَانِّ أَعْلَهُمُ الطَّرِيقُ إِلَى اللَّهِ. وَرَافَقَنِي الْخُضْرُ فِي أَوَّلِ دَخُولِي الْعِرَاقَ، وَمَا كُنْتُ عَرَفْتُهُ وَشَرَطُ أَنْ لَا أَخَالِفُهُ وَقَالَ لِي: اقْعِدْ هُنَا. فَجَلَسْتُ فِي الْمَوْضِعِ الَّذِي أَقْعَدَنِي فِيهِ ثَلَاثَ سَنِينَ، يَأْتِينِي كُلَّ سَنَةٍ مَرَّةً وَيَقُولُ لِي: مَكَانَكَ حَتَّى آتِيكَ. قَالَ: وَمَكُنْتُ سَنَةً فِي خَرَائِبِ الْمَدَائِنِ أَخَذْتُ نَفْسِي بِطَرِيقِ الْمُجَاهِدَاتِ فَكُلُّ الْمُنْبُوذِ وَلَا أَشْرَبُ الْمَاءَ، وَمَكُنْتُ فِيهَا سَنَةً أَشْرَبُ الْمَاءَ وَلَا أَكُلُ الْمُنْبُوذَ، وَسَنَةً لَا أَكُلُ وَلَا أَشْرَبُ وَلَا أَنَامُ.¹⁰⁴

עשרים וחמש שנים התבודדתי ונדדתי במדבריות עיראק ובמקומות חרבים. לא הכרתי איש ואיש לא הכירני. רק קבוצות של שדים ובני העולמות הנסתרים באו אלי ולימדתי את הדרך אל אללה

יתעלה. בראשית נדודיי בעראק התלווה אליי אלח'צ'ר עליו השלום, אבל אני לא ידעתי מיהו. הוא התנה איתי שבשום עניין לא אֶמְרָה את פיו והורה לי: שב כאן. במשך שלוש שנים ישבתי במקום שבו הושיב אותי. פעם בשנה היה בא ואומר: שב במקומך עד שאשוב אליך. סיפר: שנה אחת עברה עלי בחורבות אלמֶדאָן, נאבקתי בנפשי: אכלתי מהאשפות ולא שתיתי מים. עוד שנה עברה עלי, ובה שתיתי מים, אבל לא אכלתי אפילו מהאשפות; ושנה נוספת עברה עלי בלי לאכול, בלי לשתות ובלי לישון.¹⁰⁵

במובאה לעיל מתואר אלח'צ'ר כשיח' המדריך את אלה שאין להם שיח' מדריך בחיים.¹⁰⁶ ככל הנראה מובאה זו היא השתלשלות לסיפור הקְרָאָנִי על פגישתם של משה וח'צ'ר לפי סורת אלפֶהָ 8, 65-82.¹⁰⁷ אלג'ילאנִי השתקע בבגדד, בַּמְדְרֶסָה הַחֲנַבְלִית וגם בַּרְבָּאט של בגדד. את דרשותיו והטפותיו נשא פעם בַּמְדְרֶסָה הַחֲנַבְלִית ופעם בַּרְבָּאט.¹⁰⁸ בתוך דרשותיו, שנאספו על ידי תלמידיו ובניו ונמצאות בחלקן בתוך חיבורו **אַלְפֶתַח אַלְרַבָּאנִי וְאַלְפִינִי' אַלְרַחֲמָאנִי**, רואים כי הצופיות שלו מפוכחת ודוחה שְטִחָא (התבטאויות אקסטטיות) ומתעלמת מטרמינולוגיה צופית ברורה, וכי מגמתו היא חינוך מוסרי.¹⁰⁹

אחד המחקרים הראה כי שִיח' עֶבֶד אַלְקָאֶדֶר אלג'ילאנִי היה בעל ידע פרטני ואינטימי של המסורת הצופית המוקדמת ותורת ההוגים הגדולים שלה. בכל כתביו, הוא הרבה להפנות אל רעיונותיהם של אַלְחָסֵן אַלְבַּצְרִי, אַבְרָהָם אֶבְן אֶדְהֶם, סַפְיָאן אַלְת'וֹרִי, אַלְמַחְסַבִּי, רַאבְעָה אַלְעֻדוּיָה, מַעְרוּף אַלְכַּרְחִי, פַּצ'יֵל אֶבְן עִ'אִין, אַלְפַסְטָאמִי, אַלְתַּסְתֵּרִי, וחוג תלמידיו הצופים של אַלְג'נִיד.¹¹⁰ יתר על כן, אלג'ילאנִי גילה שליטה טובה במינוח הצופי שהיה בתקופתו.¹¹¹ תפקידו של אלג'ילאנִי כראש רֵבָאט / אכסניה צופית זכה למחמאות.¹¹²

הוא האיץ באנשים לצאת אל אלג'האד אַלְאֶכְבֶּר, הוא המאבק הפנימי כנגד היצרים והתאוות שבלב.¹¹³ כבר בימיו נחשב לְוִלִי גדול, ולו מיוחסת האמרה: **قَدِمِي هَذِهِ عَلَى رَقِيبَةٍ كُلِّ وَلِيِّ لِلَّهِ**¹¹⁴ רגלי זו על צווארי כל ידידי אלה, וייחסו לו **כְּרֵאמָאָת** / נסים וכוח רב כמליץ יושר.¹¹⁵ עֶבֶד אַלְקָאֶדֶר הליבש את ה-**حُرْفَة** / חִרְקָה¹¹⁶ למספר רב של תלמידים ובכך הוא יצר טְרִיקָה, והעניק לחסידיו את הכינוי קַאֲדֵרִיָה.¹¹⁷

שניים מבניו של עֶבֶד אַלְקָאֶדֶר, עֶבֶד אַלְוֶהָב (מ' 1196/593) ועֶבֶד אַלְרֶזָאק (מ' 1207/603), הם שהמשיכו את דרכו וייסדו את שלשלת השיח'ים בבגדד עד לפילתה בידי המונגולים בשנת 1258/656. כמה מתלמידיו של עֶבֶד אַלְקָאֶדֶר

התחילו בהפצת רעיונותיו אפילו בחייו: עלי אבן אלח'דאד בתימן, מֶחְמֶד אלבֶטֶאֶאֶחִי בלבנון, מֶחְמֶד אבן עֶבֶד אלצֶמֶד במצרים.¹¹⁸

המכה הגדולה שספגה בגדד באמצע המאה ה-7 להג'רה/המאה ה-13 לספירה, נפילתה בידי המונגולים, המיטה הרס על המוסדות הקאדרים, ומרכז אלטריקה אלקאדריה, אשר היה בבגדד, עבר אל ארצות האסלאם השונות, ובמיוחד אל סוריה, ועל כך מעיד אבן תימיה (מ' 1328/728), אשר חי בדמשק, שכל האנשים אשר נפגש אתם היו מצהירים שהם חברים בטריקה של עבד אלקאדר.¹¹⁹

אלטריקה אלקאדריה התפשטה מעיראק לסוריה בזמן מוקדם יחסית, כאשר אחד הצאצאים של עבד אלקאדר השתקע בעיר חמאה בשנת 1333/734¹²⁰ הלוא הוא יחיא אבן אחמד אבן מֶחְמֶד אבן עֶבֶד אלרֶזַאק אבן עֶבֶד אלקאדר. בזאוויה הקאדרית של העיר חמאה, השיח' עבד אלע'ני אלנאבלסי (1050-1143/1641-1731)¹²¹ קיבל את הברית הצופית מהשיח' הקאדרי עבד אלרֶזַאק אבן שֶרַף אלדין בשנת 1664/1075.

השיח' עבד אלע'ני אלנאבלסי מספר לנו בחיבורו אלחֶקִיקָה ואלמג'אז פי רֶחֶלֶת בְּלֹאד אלשאם ומֶצֶר ואלחג'אז/ האמת וההשאלה במסע אל ארצות שאם ומצרים וחג'אז על מסעותיו לחברון וירושלים בשנת 1689/1101. הוא מספר על פריחתה של אלטריקה אלקאדריה בארץ-ישראל, ועל פגישתו עם השיח' אבו אלופא אלעלמי, ראש המדרסה הקאדרית בשנת 1693/1105.¹²² בעיר מֶפֶה, הרבאט הקאדרי אשר נוסד עוד בימיו של עבד אלקאדר נשאר קיים עד שלהי המאה ה-17/12. צאלח אבן מהדי אבן עלי אלמקבלי (מ' 1696/1108) הזכיר אותו בחיבורו אלעלם אלשאמה' פי אית'אר אלחֶק עֵלֹא אֶלֶאבֶאֶא' ואלמֶשֶׁאִיח'// ההר הגבוה ב[עניין] העדפת האמת על האבות [הראשונים] והשיח'ים [הצופים].¹²³

אלטריקה אלקאדריה הופיעה בעיר פֶס במרוקו על ידי צאצאי שני בני עבד אלקאדר האחרונים, אבראהים (מ' 1196/592) ועבד אלעזיז; הם היגרו לספרד ומעט לפני נפילת העיר גרנדה (1492/897) צאצאיהם נמלטו למרוקו. הח'לוה של עבד אלקאדר בעיר פֶס מוזכרת בשנת 1693/1104. אלטריקה אלקאדריה התפשטה בתורכיה במאה ה-17/11 על ידי אֶסְמַאעִיל רומי, המייסד של הח'אנקאה שנודעה בשם קאדרי ח'אנה בטופ ח'אן. אישיות זו (מ' 1631/1041) שנקראה בשם פִיר ת'אני (כלומר השיח' השני של אלקאדריה), ייסדה כארבעים סֶכֶה/ תַּקְהָ/ בית צופי באזורים אלה.¹²⁴ אלטריקה אלקאדריה כמו הטריקות הגדולות התפצלה לענפים רבים, תת-טריקות, הנקשרות בשמו של השיח' המקומי. בקאדריה כיום מונים יותר משלושים ענפים. קיימים מרכזים שונים של אלקאדריה גם בירדן, פלסטין, ישראל ובארצות המערב. טרימינגהם, בספרו על המסדרים הצופיות, דן בייחודה של הטריקה הקאדרית.

הוא מדגיש כי קשה לפענח את חייו האגדתיים של עבד אלקאדר אלג'ילאני, ולהבחין מדוע, מתוך מאות דמויות של אַוְלִיָּא' בתקופתו, עבד אלקאדר שרד באופן ייחודי והפך למקור השראה של מיליונים: מקבל העתירות השמימי, המרעיף ברכות מאז ועד עתה.

אחרי הגיעו לגיל 50, עבד אלקאדר בלט כעאלם חַנְבְּלִי ורבים ראו בו מטיף פופולרי ולא שִׁיח' צופי. ואולם המוניטין שלו לא צמח מתוכן הדרשות שלו. טרימינגהם סבור כי אין בידיו הוכחות שעבד אלקאדר חתר להקים דרך רוחנית או הדריך אנשים. למרות התהילה הצופית, לא הייתה אינדיקציה שעבד אלקאדר היה צופי כלל או קבע נקודה חדשה. טרימינגהם סבור כי המוניטין של עבד אלקאדר נעשה על ידי אחרים שהיו אחראים על התפתחות הטרִיקָה, אשר סללו את הדרך לאנשים רגילים להשתתף בתובנות ובחוויות צופיות.¹²⁵

קווי יסוד של אלטרִיקָה אלקאדרִיה

במסדר הקאדרי בולטת המגמה לדבקות בצווי השריעה. עבד אלקאדר אלג'ילאני, המייסד של המסדר, יוצא נגד אלה, שייתכן שהם צופים, שלא הלכו בהתאם לקוראן והסונה:

وَجْعَلِ الْكُتُبَ وَالسَّنةَ أَمَامَكَ، وَاَنْظُرْ فِيْهِمَا وَاعْمَلْ فِيْهِمَا، وَلَا تَغْتَرَّ بِالْقَالَ وَالْقِيلِ وَالْهُوسِ.¹²⁶ قَالَ اللَّهُ تَعَالَى ﴿وَمَا آتَاكُمُ الرَّسُولُ فَخُذُوهُ وَمَا نَهَاكُمْ عَنْهُ فَانْتَهُوا وَاتَّقُوا اللَّهَ﴾ [سورة الحشر 59/7]. وَلَا تَخَالَفُوهُ فَتَتْرَكُوا الْعَمَلَ بِمَا جَاءَ بِهِ وَتَخْتَرَعُوا لِأَنْفُسِكُمْ عَمَلًا وَعِبَادَةً، كَمَا قَالَ عَزَّ وَجَلَّ فِي حَقِّ قَوْمٍ ضَلُّوا سِوَاءَ السَّبِيلِ ﴿وَرَهْبَانِيَّةً ابْتَدَعُوهَا مَا كَتَبْنَاهَا عَلَيْهِمْ﴾ [سورة الحديد 57/27].¹²⁷

עשה את הקוראן והסונה לפניך, עיין בהם ותנהג בהתאם להם, אל ידיח אותך ויכוח דיאלקטי ומשוגות הלב.¹²⁸ אללה יתעלה אמר: "כל שהשליח נותן לכם – אותו תיקחו, ואשר ימנע מכם – ממנו תימנעו". ואל תסטו מדרכו, ותזניחו את ההליכה בהתאם לו, ותנהיגו לעצמכם עבודה ופולחן, כמו שאמר יתגדל ויתרומם ביחס לאנשים שתעו מעל הנתיב הראוי: 'הם הנהיגו לעצמם נזירות אשר לא כתבנו בספרם כי מצווה היא עליהם'.

עבד אלקאדר אלג'ילאני הטיף במובאה דלעיל לדבקות מחמירה בדרכו של הנביא מוחמד, ומתח ביקורת על תוספות פולחניות הדומות לתופעת הנזירות

הנוצרית, שאומצה אל חיק הנצרות אחרי ישוע, אשר מהוות סטייה ברורה מדרכו של הנביא מוחמד וסופה היא תעייה מנתיב הישר.

בספרו **אלְעִינָה לְטַאֲלִי טְרִיק אלְחַק**, הטיף אלְג'ילַאנִי לאנשים לקיים את ה־**טוֹבָה / תוֹבָה** / חזרה בתשובה.¹²⁹

כמו כן הוא ייחד פרק חשוב באותו ספר שנקרא: **כְּתַאב אַדַּאב אלְמְרִידִין**. בפרק זה הוא דן בהליכות של הצופים כגון: טיב הקשר בין שִׁיח' לְמְרִיד. במסדר ה־**קַאדְרִי** הבליטו את נושא **التربية والتسلية / אלתְרַבִּיָה ואלתְסִלִיָה** / חינוך וחניכה צופית. לפי אלְג'ילַאנִי, ה־מְרִיד אינו יכול לחדול מליווי השִׁיח' עד שיגיע לדרגת **الوصول / אלְוֻצוּל** / ההגעה:

فلا ينبغي أن ينقطع عن الشيخ حتى يستغني عنه بالوصول إلى ربه فيتولى تبارك وتعالى تربيته وتهذيبه.¹³⁰

לא ראוי לו (ה־מְרִיד) שיפרוש מהשִׁיח' עד שלא יודקק אליו באמצעות ההגעה אל ריבונו, יתגדל, ואז [ריבונו] יחנך אותו.

במסדר ה־**קַאדְרִי** הטיפו לחיי קהילה והבליטו גם הקשר בין ה־מְרִידוֹן, חברי המסדר. אלְג'ילַאנִי קרא לְמְרִידוֹן לגלות **فُتُوֹה / פְּתוּה** / אבירות נפש ולדגול בעיקרון **إِثَار / אִית'אר** / העדפת הזולת. יתרה מכך, הצופי חייב לקיים את מידת שירות האחים:

أما الصّحبة مع الإخوان فبالإيثار والفتوة والصفح عنهم والقيام معهم بشرط الخدمة.¹³¹
וביחס לחברות האחים תהיה בהעדפת הזולת ובאבירות הנפש ובמחילה להם ולקיים בהם תנאי השירות.

במסדר ה־**קַאדְרִי** קראו לסיודור הקשר בין ה־מְרִיד לבין משפחתו, מתוך רצון לבצע את הצו האלוהי באמצעות שירות משפחתו:

ويعتقد بخدمته عياله والكّد عليهم والقيام بمصالحهم أداء أمر الله وطاقته.¹³²
ויחשוב כי באמצעות שירות [בני] משפחתו והיגיעה למענם והטיפול בעניינים [הוא] מבצע את הצו [של] אללה ומציית לו.

במסדר ה־**קַאדְרִי**, ובהשפעת כתביו של אלְג'ילַאנִי, מצאו עניין בחינוך מוסרי, הנקרא בצרפתית **المجاهدة / אלְמַג'אהְדָה** / המאבק הפנימי נגד היצרים והתאוות

שבלב. אלג'ילאני מונה שבעה עקרונות בסוף ספרו אלע'ניה לטאלפי טריק אלחק שהם לדבריו יסוד הצופיות:

نَحْمُ الْكَأَبَ (الْغِنَى) بِذِكْرِ بَابٍ يَشْتَمِلُ عَلَى: بَابِ الْمُجَاهَدَةِ وَالتَّوَكُّلِ وَحَسَنِ الْخُلُقِ
وَالشُّكْرِ وَالصَّبْرِ وَالرِّضَا وَالصَّدَقِ، إِذْ هَذِهِ الْأَشْيَاءُ السَّبْعَةُ أَسَاسٌ لِهَذِهِ الطَّرِيقَةِ وَالْكُلِّ
خَيْرٍ.¹³³

נגמור את הספר (אלע'ניה) בהזכרת שער הכולל את: שער המלחמה [בנפש], הסתמכות [על אללה], מידות טובות, תודה, אורך רוח ויושר. כי שבעת העקרונות הללו הם יסוד הדרך הזאת והכול טוב.

ניתן לומר כי ממשיכי דרכו של אלג'ילאני הוסיפו רבות לפיתוחה של תורה הנקראת בצופיות המג'דה/ אלמג'אהדה/ המאבק הפנימי נגד היצרים והתאוות שבלב, ולמה שייקבע כתורת המקאמאת והאחואל. אפשר להבחין כי שבעת העקרונות הללו הם היסוד לתורת המקאמאת והאחואל במסדר הקאדרי. יסוד זה יהווה הבדל חשוב ממסדרים צופים אחרים הקיימים בארץ, והחשוב ביניהם מסדר אלישרטיה הקרוי על שמו של שיח' עלי נור אלדין אלישרטי¹³⁴ (1899-1794/1316-1208).

שיח' אלישרטי התעלם מחשיבות המקאמאת והאחואל. החוקר אלסואפטה מונה שבעה היבטים שיש בהם חידוש-מה של שיח' אלישרטי, השני שבהם מתייחס לסוגיית המקאמאת והאחואל. וכך הוא סבור בנוגע לאלשרטי:

نَقْدُهُ لِتَصَوُّفِ الْمَقَامَاتِ وَالْمَرَاتِبِ، الَّتِي قَدْ تَعَفَّى تَعَدِّيَّتُهَا عَائِقًا أَمَامَ سِيرِ الْمُرِيدِ، فِي
زَمَنِ التَّحْدِيثِ وَالسَّرْعَةِ.¹³⁵

הביקורת שלו על הצופיות [בעניין] התחנות והמדרגות, אשר ריבוייהן מהוות מכשול בפני התקדמות המרید, בזמן החידוש והמהירות.

ון אס (Van Ess) סבור כי שיח' אלישרטי רצה לקבוע סייגים מיוחדים בצופיות ובדומה לשיח' שלו, מחמד אלמדיני, סבר כי אין חשיבות של היררכיה במקאמאת.¹³⁶ ואולם שיח' אלישרטי, נוסף לחידושו המעניינים בצופיות, מעולם לא שלל את השמירה על השריעה. ון אס סבור כי אלישרטי לא הסתיר עד כמה הוא מתעב את الإباحة/ אלאבאחה/ האנטינומיזם (Antinomianism).¹³⁷ מי שלא

שמר על כללי השריעה היה מורחק מחוג תלמידיו וחסידייו. ההדגשה המתמדת שלו על הספר הקדוש (הקוראן) ועל הסונה נועדה להשתלב ברוח ההתחדשות הפוריטנית, שאפיינה את התקופה.¹³⁸

לפי אלסֶוּאפֶּטֶה, שִׁיח' אַל־שֶׁרְטִי היה מחדש ורפורמיסט בתוכן הצופי ובאופן של המסדר. שִׁיח' אַל־שֶׁרְטִי מאמץ קו צופי שאינו מתמקד בעלייה לאורך הדרך, ודוחה את חלוקת הדרך הצופית לתחנות שונות ומרובות. הוא פטר את המְרִיד מריצה אחרי המְקַאמָּאת.¹³⁹ הוא מתווה קו שמתמקד במצבים ובמענקים אשר הם בבחינת יסוד חשוב במסדר אַל־שֶׁרְטִי. שִׁיח' אַל־שֶׁרְטִי מצוטט כמי שפוסט את חסידיו מעול המְקַאמָּאת, וקורא תגר על עֶבֶד אַלְקַאֲדֶר אַלְג'ִילָאנִי אשר עבר את העולם הזה בשלשה צעדים, ואילו שִׁיח' אַל־שֶׁרְטִי יקל את העניין עוד והמעבר של העולם הזה אצלו יהיה בצעד אחד בלבד:

يقول الشيخ عبد القادر الجيلاني إنه قطع الدنيا بثلاث خطوات كبيرة. ونحن ما نوجهكم إلى ذلك. سندعكم تقطعون الدنيا بخطوة واحدة، والآخرة بالخطوة الثانية، والثالثة عند ربكم.¹⁴⁰

שִׁיח' עֶבֶד אַלְקַאֲדֶר אַלְג'ִילָאנִי אומר שהוא עבר את העולם הזה בשלשה צעדים גדולים. ואנו¹⁴¹ לא נגרום לכם להזדקק לכך. ניתן לכם לעבור את העולם הזה בצעד אחד, העולם הבא ב[צעד] השני, ובצעד השלישי [תגיעו] אצל ריבונכם.

שִׁיח' אַל־שֶׁרְטִי מציע חלופה פדגוגית לתורת המְקַאמָּאת, והיא האבטֶא או الامتحان¹⁴² אַלְאֶבְתֶּחָא אֶן אַלְאֶמְתֶּחָאן/ הניסיון או המבחן. המְרִיד ייחשף למבחן, מאמץ ועבודה על מנת להשיג את ההכרה.¹⁴³

עיקרון חשוב שאנו מוצאים אצל המסדר הקאדְרִי בכלל, והענף בהנהגתו של אלְבַּע'דֶאדִי בפרט, הוא ה־سلسلة/ סֶלְסֶלָה/ שרשרת המסירה של הידע הצופי. המְרִיד הצטרף אל הסֶלְסֶלָה באמצעות השִׁיח' שחנך אותו. שִׁיח' עֶבֶד אַלְקַאֲדֶר אַלְג'ִילָאנִי, המייסד של המסדר ועל שמו נקרא, ממלא תפקיד מרכזי בסֶלְסֶלָה, אשר מקשרת בין עֶבֶד אַלְקַאֲדֶר אַלְג'ִילָאנִי לבין רבותיו הרוחניים, וכן הלאה עד לנביא מוחמד.

אָבֶן עַג'יבֶה, בספרו אַלְפְּתוּחַת אַלְאֶלָּהִיּהּ פִּי שֶׁרַח אַלְמַבְאֶחַת' אַלְאֶצְלִיּהּ, קובע כי לִיְמוּד הַדְּכֶר הוא סֶלְסֶלָה המקשרת את המְרִיד לרבותיו עד עַלִי אָבֶן אָבּוּ טַאֲלֵב והנביא מוחמד. וכך הוא אומר:

إذا أتى الفقير إلى الشيخ ليأخذ بيده، فأول ما يلقنه الورد، فإنَّ التلقين فيه بركة عظيمة، وقلَّ أن ينض الإنسان قبل التلقين، والتلقين سلسلة مروية عن السادات إلى سيدنا عليٍّ كرم الله وجهه، إلى النبي¹⁴⁴.

כאשר יבוא עני¹⁴⁵ אל הַשִּׁיחַ' על מנת שיוביל אותו [לדרך הצופית], דבר ראשון שילמדו [נוסח] התפילה, כי בלימוד [הד'כר] יש ברכה גדולה, וכמעט שלא יצליח האדם לפני הלימוד. הלימוד הוא שרשרת מסירה מפי האבות [הרוחניים] עד אדוננו עלי [אבן אבן טאלב]. מי ייתן ואללה ינחיל כבוד, וממנו אל הנביא [מוחמד] עליו השלום.

גם אלבע'דאדי מציין את הצטרפותו למסדר הקאדרי באמצעות תלפי العهد/ תלקי אלעהד/ קבלת הברית הצופית, ומציין את הסלסלה של הַשִּׁיחַ' שלו שמגיעה עד הנביא מוחמד, ומדגיש דמויות מרכזיות שהשאירו את רישומן בצופיות המוסלמית, כגון: אלשַבְּלִי (מ' 945/334), אלג'נִיד (מ' 910/298), ודודו מצד אמו, סרי אלסַקְטִי (מ' 867/253), מַעְרוּף אלכַרְחִי (מ' 815-816/200) וג'עַפֵּר אלצַאדֵק (מ' 765/148).¹⁴⁶

בהבלטת הקשר אל בעלי סמכא אלה נתנה הסלסלה לגיטימיות למסדר הקאדרי בכלל, ולענף בהנהגתו של אלבע'דאדי בפרט. זאת ועוד, המסדר הקאדרי ציין את הלבשת הַחִ'רְקָה לַמְרִיד כאות להתקבלותו למסדר. אלבע'דאדי ציין מעמד זה באומרו:

إجازة الطريقة القادرية وقراءة وردّها عن المُحدّث الشيخ مُحَمَّد حبيب الله الشنقيطي، وكذلك المُصاحفة والمُشابهة المتّصلة سندها برسول الله (ﷺ). قد أجاز الشيخ مُحَمَّد حبيب الله الشنقيطي بالطريقة القادرية مع قراءة الورد والمُصاحفة والمُشابهة تلميذه مُحَمَّد هاشم البغدادي [...].¹⁴⁷

אישור [הצטרפות ל] מסדר הקאדרי וקריאת תפילותיו מפי המַחְדָּת' הַשִּׁיחַ' מַחְמַד חָבִיב אַלְלָה אלשַנְקִיטִי, עליו השלום. ויתרה מזה, [היתר ל] תקיעת הכף ושילוב הידיים¹⁴⁸ אשר מקושרת בשלשת מסירה עד שליח אללה. הַשִּׁיחַ' מַחְמַד חָבִיב אַלְלָה אלשַנְקִיטִי, אישור [הצטרפותו של] תלמידו מַחְמַד הַאִשֵּם אלבע'דאדי למסדר הקאדרי בנוסף לקריאת התפילות, תקיעת הכף ושילוב הידיים [...]

המסדר הקאדרי הנהיג טקס זֵכַר גְּהֵרִי / ד'כֵּר ג'הֵרִי / ד'כֵּר בחברותא, אך דחה את הריקוד האקסטטי המלווה את הד'כֵּר המסדרים אחרים. על כך ציווה הַשִּׁיחַ'

אלִשְׁנָקִיטִי: وَكُنْتُمْ يَجْتَمِعُونَ فِي التَّحْلِيقِ لِذِكْرِ اللَّهِ دُونَ رَقْصٍ.¹⁴⁹ ותתאספו [שניכם] לקיום מעגל זכירת [שם] אללה בלי ריקוד.¹⁵⁰

לאחרונה, בנימין אברהמוב בספרו *Ibn Al-'Arabī and the Sufis*, חשף את יחסו של אֶבְן אַלְעֶרְבִי אל עֶבֶד אַלְקַאדֵר. אֶבְן אַלְעֶרְבִי מוקיר מאוד את עֶבֶד אַלְקַאדֵר וזאת בשל היותו אחד מ־الْأَقْطَابِ الرَّيَّانִ / אֶלְאֶקְטַאב אֶלְרֵיבָאן / הציירים הרוכבים אשר להם הוא מייחד את השער ה־30 בספרו *אלִפְתוּחַאֲת אַלְמַכִּיָּה*. לַעֲבֵד אַלְקַאדֵר הוענק תִּסְרֵף / תִּצְרֵף / הכוח לניהול בעולם הזה. אֶבְן אַלְעֶרְבִי אומר על עֶבֶד אַלְקַאדֵר: وَبَلَّغْنِي أَنَّ عَبْدَ الْقَادِرِ الْجِيلِيَّ، وَكَانَ عَدْلًا قُطْبٌ وَقْتَهُ / ונמסר לי שַׁעֲבֵד אַלְקַאדֵר אֶלְגִ'יִּלִּי הִיָּה שוחר צדק ו[צדיק] ציר זמנו.¹⁵¹

אבל אֶבְן אַלְעֶרְבִי מעמיד את אֶבְן אַלְשַׁבֵּל במעמד גבוה יותר מאשר את השיח' שלו, קרי עֶבֶד אַלְקַאדֵר אֶלְגִ'יִּלָּאנִי, משום שהוא קיבל את הִתְסְרֵף / אֶלְתִּצְרֵף / הכוח לפעול באופן חופשי בעולם ללא צו של אללה, בניגוד לֶאֱלִגִ'יִּלָּאנִי, אשר הִיָּה צריך לקבל צו כדי לפעול.¹⁵² אֶבְן אַלְעֶרְבִי מאשים את אֶלְגִ'יִּלָּאנִי גם בִּיְדָלָל / אֶדְלָלָל / יוהרה.¹⁵³ וכך כותב אֶלְשַׁעְרָאנִי:

وقد كان الشيخ محيي الدين بن العربي يقول: إِنَّ الشَّيْخَ أَبَا السَّعُودِ بْنِ الشَّيْلِ أَعْلَى مَقَامًا مِنْ شَيْخِهِ الشَّيْخِ عَبْدِ الْقَادِرِ الْجِيلَانِيِّ، لِأَنَّهُ عَرِضَ عَلَيْهِ مَقَامُ التَّصَرُّفِ فَأَبَى، وَقَالَ: لَقَدْ تَرَكَتُكَ الْحَقَّ تَبَارَكَ وَتَعَالَى يَتَصَرَّفُ لَنَا، وَالشَّيْخُ عَبْدُ الْقَادِرِ عَرِضَ عَلَيْهِ مَقَامُ التَّصْرِيفِ فَتَصَرَّفَ، وَكَانَ الْأَوَّلَى أَنْ يَتْرَكُهُ حَتَّى يُؤْمَرُ بِالتَّصْرِيفِ، فَهَنَّاكَ يَتَصَرَّفُ بِأَمْرِي.¹⁵⁴

הַשִּׁיח' מְחִיִּי אַלְדִּין אֶבְן אַלְעֶרְבִי הִיָּה אומר: הַשִּׁיח' אָבו אַלְסַעוּד אֶבְן אַלְשַׁבֵּל במעמד יותר גבוה מאשר את הַשִּׁיח' שלו עֶבֶד אַלְקַאדֵר אֶלְגִ'יִּלָּאנִי, כִּי הוצע לו מעמד אֶלְתִּצְרֵף והוא דחה, ואמר: השארנו את הַאֲמַת (אללה) יתברך ויתעלה פועל למעננו, ואילו הַשִּׁיח' עֶבֶד אַלְקַאדֵר הוצע לו מעמד אֶלְתִּצְרֵף ופעל לפיו, והִיָּה עדיף לעזוב אותו עד שיקבל צו [אלוהי] כדי לפעול, ואז הוא פועל לפי צו.

אֶבְן אַלְעֶרְבִי, במובאה דלעיל, מותח ביקורת, אם אפשר לבטא זאת כך, על עֶבֶד אַלְקַאדֵר אֶלְגִ'יִּלָּאנִי: לֶגִ'יִּלָּאנִי הוענק תִּצְרֵף והוא השתמש בו, ואילו תלמידו אָבו אַלְסַעוּד אֶבְן אַלְשַׁבֵּל לא השתמש בכוח תִּצְרֵף אף על פי שהִיָּה יכול.

סקירת ספרות המחקר על הצופיות הפלסטינית

אחד התחומים בחקר עיקרי הצופיות המודרנית שנזנח וכמעט שלא נחקר, היינו התפתחות הטריקות הצופיות בפלסטין, השפעותיהן החברתיות והמשכיותן במאה ה-21.

סקירתה המקיפה של החוקרת דפנה אפרת בספרה החשוב *Spiritual Wayfarers, Leaders in Piety: Sufis and the Dissemination of Islam in Medieval Palestine* מוכיחה היטב כי כיווני חקר הצופיות היו מופנים לחקר ימי הביניים ובמידת מה ימי הביניים המאוחרים. אפרת מציגה בספרה את השינוי במעמדה של הצופיות בארץ-ישראל בימי הביניים: הצופיות הופכת מתפיסה דתית-תיאולוגית ופרקטיקה דתית שולית לזרם מרכזי ולחלק חשוב בחברה האסלאמית, והצופים לוקחים חלק בבניית החברה האסלאמית ומצטרפים לחוג העלמא'. אפרת סוקרת תהליכים עיוניים, חומריים, מדיניים וחברתיים אשר הביאו לשינוי משמעותי בצופיות בארץ-ישראל. בספרה זה, אפרת אינה עוסקת בהיבטים הרוחניים של הצופיות, או מורשתם התיאולוגית של צופים חשובים, אלא בפרקטיקה הצופית, היחסים החברתיים והקשר בין הצופים לקהילה.

אכן פינה בחקר הצופיות הפלסטינית בעת החדשה הוא מחקרו המקיף של ההולנדי פרידריק דה יונג (De Jong).¹⁵⁵ במחקר זה אנו מוצאים סקר ראשוני לגבי זהות הטריקות, תכונותיהן, ארגוןן והמשכיון. המחבר, משום מה, לא מזכיר את הזאוויה הקאדריית בראשותו של אלבע'דאדי, אף שמאמרו חובר החל משנת 1980. דה יונג מקדיש חלק ניכר ממאמרו לדיון על אלטריקה אלשאד'ליה ובשיח' המייסד שלה, עלי נור אלדין אלג'שרטי, שמוצאו בצפון אפריקה והתיישב בעיר עכו. הוא מזכיר את הזאוויה הקאדריית האפגאנית שהייתה שייכת לשיח' אלסג'אדה אלקאדריה בעיר חמאה.¹⁵⁶ אחרי סיום מלחמת 1948 החלו תהליכים עיוניים, חומריים, מדיניים וחברתיים בעולם הערבי אשר הביאו לשינויים משמעותיים במחשבה הערבית המודרנית.

חוקר אנונימי,¹⁵⁷ מהמכון למדעי המזרח באוניברסיטה העברית, פרסם מאמר שכותרתו אלטריק אלצופיה פי אסראיל/ המסדרים הצופים בישראל, ובו הוא מביא סקירה מקיפה על המסדרים הצופים בשנות ה-50 של המאה ה-20 בארץ: שם מובא קטע הדן בתולדות אלקאדריה וענפיו. הוא מתאר בקצרה את מוצאו של המסדר הקאדרי, התפתחותו והתפשטותו. אלקאדריה לפי ג"מ היה מסדר צופי בפלסטין בתקופה העת'מאנית ובתקופת המנדט. למסדר הקאדרי הייתה זאוויה מכובדת בירושלים אך היא הפסיקה לפעול בסוף המאה ה-19. הקאדרים נמצאים עד היום ביפו, לוד ובכפרים הערבים בצפונה של ישראל. הוא מציין את משפחת אבו היג'א, הגרה ביישובים הערבים בצפון, כדוגמה לכך שרוב חברי

המסדר הקאדרי השתייכו למסדר בהשפעת המסורת המשפחתית. ג"מ מוסר לנו על מנהג קיום טקס ד'כר בזאוויה הקאדריית בעיר יפו בתקופת המנדט, בליווי *العدة* / אלעדה/ כלים מוזיקליים ודגלי המסדר הקאדרי הירוקים.¹⁵⁸

חיבורו החשוב של החוקר הירדני *ופאא אחמד אלסואפטה*, בנושא המסדר *השאד'לי הישרטי והשיח' המייסד שלה עלי אלישרטי*.¹⁵⁹ אלסואפטה תיאר את הקשר שיח'–מריד לפי משנתו של שיח' עלי אלישרטי.¹⁶⁰ לפי אלסואפטה, שיח' עלי אלישרטי פיתח תורת וחדת אלשהוד אלמחמדי,¹⁶¹ וגם מתח ביקורת על מערכת המקאמאט, אשר מהווה מכשול להתקדמות המריד בהליכה הרוחנית.¹⁶² חסין אחמד עלי אלדראוויש,¹⁶³ מרצה בכיר במחלקה לערבית בפקולטה למדעי הרוח באוניברסיטת אלקדס, היה תלמידו של שיח' אלבע'דאדי משנת 1979 ועד פטירתו בשנת 1995.¹⁶⁴ אלדראוויש חיבר מספר ספרים על צופיות, פרשנות הקוראן, הלכה, שפה ערבית ועוד, וגם ערך והוציא לאור כתבי-יד.¹⁶⁵ חסין אלדראוויש העמיד לרשותו עותק מספרו *אלוג'וז פי סירת שיח'נא אלעזיז: אלשיח' מחמד האשם אלבע'דאדי*, העוסק בביוגרפיה של אלבע'דאדי.¹⁶⁶ את הספר מסר לידי בעת ריאיון שערכתי עמו במשרדו במחלקה לערבית באוניברסיטת אלקדס, אֶבו דִּיס ב־7 בדצמבר 2013.

ספרו של אלדראוויש מחולק לשלושה פרקים: פרק ראשון דן בתולדות חייו של שיח' אלבע'דאדי. אלדראוויש סוקר את חייו של אלבע'דאדי בקצרה: שמו ושלשלת ייחוסו, תלמידיו וספריו. פרק שני דן בעיקרי הדרך הרוחנית שלו. ופרק אחרון דן בקווים כלליים ושונים על דמותו: מידותיו ודעותיו. בפרק זה אלדראוויש מצטט 28 אמירות המיוחסות לשיח' אלבע'דאדי בתחומים שונים: צופיות, חניכה רוחנית, סוגי ההשראה ועוד. אלדראוויש סוקר בקצרה ארבעה חזיונות של שיח' אלבע'דאדי, ומביא סיפור על חלומו אחרי מלחמת ששת הימים. בסוף הספר הוא כותב שתי פסקאות על מחלתו של שיח' אלבע'דאדי ופטירתו.

בהקדמה לספר זה הצהיר אלדראוויש כי הוא כותב ביוגרפיה קצרה לשיח' אלבע'דאדי: *وإنه لشرف عظيم أن أكتب موجز سيرة ذلك الشيخ الكريم*.¹⁶⁷ בכתבתו הוא מסתמך על צפיותיו בשיח' אלבע'דאדי: *فاقتصرت معلوماتي على ما شاهدته وشهدته من سيرة ذلك الشيخ الفذّ العماق*.¹⁶⁸ אלדראוויש לא דן בביוגרפיה המיסטית של שיח' אלבע'דאדי: לא בחניכתו המיסטית, ולא במסעותיו הרוחניים. כן הוא מציין את פגישתו של שיח' אלבע'דאדי עם אלח'צ'ר אבל בלי דיון מעמיק במשמעויות פגישתו זו.¹⁶⁹

מחקר אחר, פרי עטו של החוקר הפלסטיני עמר אלצאלחי, הנחשב לראשון החוקרים שהתייחסו לאלבע'דאדי. בשנת 2001 אלצאלחי הגיש עבודת תזה לתואר שני באוניברסיטת אלקדס. נושא העבודה היה: *אלטריקה אלקאדריה*

פִּי פִּלְסְטִין פִּי אֱלֶקְרֹן אֶלְח'אִמְס עֶשֶׂר אֱלֶהָרִי: תִּאֲרִיח'הָא, אַעְלֵאמָהָא, אֶתְרֵהָא
פִּי אֶלְמָג'תִּמְע/ המסדר הקאדרי בפלסטין במאה ה-15 ההג'רית: תולדותיה,
דמויותיה, השפעתה על החברה.¹⁷⁰

אלצאֶלְחִי עשה ניסיון חלוצי לחקור את אלטריקה אלקאדריה בארץ-
ישראל במאה ה-20/15, ולדון בהופעתן של הטריקות בפלסטין ובהתפתחותן.
ברם, אלצאֶלְחִי לא ניתח את משנתו הרוחנית של אלבַּע'דאדי כלל ועיקר.
מתודולוגיית העבודה שלו נסמכת על קריאה רופפת בכתבי אלבַּע'דאדי, אך
הוא לא העמיק חקר בהגותו של השיח' אלבַּע'דאדי. אלצאֶלְחִי מרבה לצטט את
אמרות אלבַּע'דאדי בנוגע לצופיות, אותן שמע בְּזִאֲוִיה שלו בירושלים, ולא טרח
להפנות לכתבי אלבַּע'דאדי אלא במקרים בודדים. החיבור היחידי שאלצאֶלְחִי
מתייחס אליו בדיון הוא אֶלְוֶרְד אֶלְקֵאדֶרִי.¹⁷¹

אלצאֶלְחִי כותב, ובקצרה, על חשיבותו של אלבַּע'דאדי במסדר הקאדרי כמי
שהיה "דוגמה ומופת לשיח", מחנך ומטיף אל אֶלְלָה יתעלה, מנהיג הטרִיקָה
ומפקדה ומובילה אל הטוב".¹⁷² הוא דן במידותיו של אלבַּע'דאדי כגון סבלנות,
צניעות, למידה ועידוד העֶלְמָא, בטחונו באללה, שמירתו את הסונה של הנביא
מוחמד כמודל לחיקוי. אלבַּע'דאדי, כפי שראה אותו אלצאֶלְחִי, היה מרבה
בשתיקה, ממעיט בצחוק אבל מחייך. אינו אוכל מהשולחן אלא על הרצפה,
כאות לצניעותו הנובעת מתוך ציטוט המסורת על הנביא מוחמד: مَا أَكَلُ رَسُولُ
اللَّهِ عَلَى خَوَانٍ/ שליח אללה לא אכל אף פעם על שולחן.¹⁷³ הוא היה מקיים תפילת
الاسْتِغَاרَة ובסופה נותן לאללה לבחור את הבחירה ביחס לכל נסיעה מתוכננת, ואז
מקדים לצאת לנסיעה. ברם, הוא אינו מתייחס לאישיותו המיסטית, לחזיונותיו
ולגילויים השמימיים שלו.

אלצאֶלְחִי מקדיש פרק לדיון על השפעותיו החברתיות של המסדר הקאדרי
בפלסטין. הוא מביא שלוש השפעות:

א. **השפעה דתית:** פעילויותיו של אלבַּע'דאדי הביאו להתעוררות צופית
בירושלים במאה ה-20/15 ובמיוחד אחרי מלחמת 1967. התעוררות זו
באה לידי ביטוי בפריחת המסדרים הצופים בירושלים. ההשפעה הדתית לא
דילגה על הצעירים אשר ביצעו חזרה בתשובה ופנו לאדיקות דתית ותפילה
במסגד אֶלְאֶקְצָא. שיא השפעה זו היה בהיווסדותם של מכללות דתיות כמו:
כְּלִית אֶלְדֵּעוּה וְאֶצוּל אֶלְדִּין – מכללת ההספה ועיקרי הדת – אשר נוסדה
בירושלים בשנת 1978.¹⁷⁴

ב. **השפעה מוסרית:** לפי אלצאֶלְחִי, לשיח' אלבַּע'דאדי הייתה השפעה ניכרת
יחסית על תלמידיו בתחום המוסרי, כי תלמידיו ראו בו אדם מכניס אורחים,
מקיים מצוות דתיות וסגפן. אלבַּע'דאדי היה עבור תלמידיו דוגמה ומופת.¹⁷⁵

אבל אלצאלחי אינו מפרט איך השתמש אלבע'דאדי במידות הצופיות ובפירושן כדי לעצב את ההתנהגות האנושית, או לפחות את דרכם של התלמידים ההולכים בדרך הצופית.

ג. השפעה לימודית: אחרי שאלצאלחי מביא פסוקים מתוך הקוראן והוכחות שכליות על הימצאותם של העלמא, הוא מביא סיפור על חוג לימודי בביתו של אלבע'דאדי, ומספר לנו על כך שקיבל בביתו את פני העלמא.¹⁷⁶

החוקר עבד אלרחמאן זעבי הגיש לאוניברסיטת חיפה שתי עבודות:

א. בשנת 2003 הגיש עבודת תזה לתואר שני: מסדר אלח'לוּתִיָה אלג'אמעה אלרחמאניה בפלסטין ובישראל.¹⁷⁷ זעבי תיאר בקצרה את עקרונות אלח'לוּתִיָה,¹⁷⁸ היחס ההדדי בין המנהיג לחסידים.¹⁷⁹ הוא סקר את תולדות אלח'לוּתִיָה מאז היווסדותה ועד התפשטותה בפלסטין. אבל הניתוח שלו שטחי ולא מבוסס על קריאה מעמיקה בכתבי ההגות של אלח'לוּתִיָה, ואינו יכולים להפיק תיאור נאמן באשר לקשר שיח'מריד וסוגיות אחרות.

ב. בשנת 2011 הגיש זעבי את חיבור הדוקטורט שלו: הפעילות הצופית וחיי הדת בקרב המוסלמים בירושלים במאה ה-18.¹⁸⁰ זעבי תיאר את השיח' מֶזְטָפָא אלבֶּכְרִי, חייו והשקפותיו. אלבֶּכְרִי הוביל את הפצת מסדר אלח'לוּתִיָה בירושלים. זעבי תיאר כיצד מינה אלבֶּכְרִי את אחד התלמידים שלו לח'ליפה אחרי שהגיע לדרגת השלמות.¹⁸¹ זעבי מקדיש פרק לדון בתמורות שחלו במעמדן של משפחות צופיות בירושלים. הוא סוקר את חייו ומשנתו של חכם ההלכה והצופי הידוע השיח' מֶחְמַד אֶבְן בְּדִיר [אֶבְן חֲבִיש] שחי בירושלים בשנים 1160-1220/1747-1805.¹⁸² אותו אֶבְן חֲבִיש מתואר כנאמן למשנתו של אֶבְן אלעֶרְבִי.¹⁸³

תלמידת המחקר סְהִיר קֶאסֶם הגישה בשנת 2006 עבודת תזה לתואר שני באוניברסיטת בִּירֻזִּית. נושא העבודה היה: אלטרק אלצופיה ותראת'הא פי פֶלְסְטִין: אלח'לוּתִיָה ואלנקֶשְבֶּנְדִּיה ואלעלאויה. קאסם ביקשה בעבודתה לחקור שלושה מסדרים צופים: אלח'לוּתִיָה ואלנקֶשְבֶּנְדִּיה ואלעלאויה. עבודתה פותחת בסקירה כללית על אודות הצופיות: מקורות השם, תצפן, סוגיית המקורות הצופיות וההשפעות הלא מוסלמיות על הצופיות, התפתחות הצופיות, הגדרת הצופיות, חשיבות הצופיות, התפתחות המסדרים הצופים. בפרק השלישי של העבודה, שהוא חלק הארי של העבודה,¹⁸⁴ קאסם דנה בצופיות הפלסטינית, המסדרים הצופים בפלסטין, והרציונל מאחורי בחירת שלושה מסדרים צופים: אלח'לוּתִיָה ואלנקֶשְבֶּנְדִּיה ואלעלאויה.¹⁸⁵ בעבודתה התייחסה קאסם אל טיב היחס

בין הַשִּׁיחַ לבין המְרִיד במסדר אֶלֶח'לוֹתִיהָ,¹⁸⁶ ואלֶנְקִשְׁבַּנְדִּיהָ,¹⁸⁷ ואלַעֲלֹאוּיָהּ.¹⁸⁸ בעבודתה, לא התייחסה קאסם לאלֶבַע'דָאדִי כיוון שלא כתבה על המסדר אֶלְקָאדְרִי.

מחקר נוסף שיש לו זיקת-מה לענייננו הוא מאת מֶחְמַד אָבו אֶלְרֵב,¹⁸⁹ אשר הגיש עבודת תזה לתואר שני באוניברסיטת אלקֶדס בשנת 2006. ואולם, בניגוד למחקרים שהוזכרו קודם, זוהי עבודת מחקר ייחודית שעניינה במחשבה הצופית והחברתית אצל שני המסדרים: אֶלְקָאדְרִיהָ ואלֶח'לוֹתִיהָ באזור ג'נין. נושא העבודה היה: אֶלְפֶכֶר אֶלְצוּפִי אֶלְאֶג'תִּמְאֵעִי עֵנַד אֶלְטִרִיקֶתִין אֶלְצוּפִיתִין אֶלְקָאדְרִיהָ ואלֶח'לוֹתִיהָ: דְּרָאסָה ו'תְּחִלִּיל נְמוּד'ג' מְחַפְּט'ת ג'נין/ המחשבה הצופית והחברתית אצל שני המסדרים הצופים הקאדְרִי והח'לוֹתִי: מחקר וניתוח הדוגמה של מחוז ג'נין.

אָבו אֶלְרֵב הקדיש בחיבורו למשנתו הרוחנית של אֶלְבַּע'דָאדִי פרק מפורט,¹⁹⁰ הדן רובו ככולו בחייו של אֶלְבַּע'דָאדִי והגותו הצופית. שתי סוגיות עיקריות עמדו לנגד עיניו של המחבר בפרק הזה: בירור שאלת עמדתם של אנשי הלכה כלפי משנתם של הצופים בכלל ושל אֶלְבַּע'דָאדִי בפרט;¹⁹¹ ניתוח מאפייניו העיקריים של המסדר הקאדְרִי בהנהגתו של אֶלְבַּע'דָאדִי באזור ג'נין. להמחשת הדברים נעזר אָבו אֶלְרֵב בכמה דוגמאות המדגימות את מאפייניו העיקריים של המסדר הקאדְרִי.

אָבו אֶלְרֵב התפלמס עם אֶלְבַּע'דָאדִי בכמה מקומות, והביא את עמדתם של אנשי הלכה, ובמיוחד את זו של אֶבְנִן תִּימִיָה,¹⁹² באשר לממדים המיסטיים שבהם הצטייר אֶלְבַּע'דָאדִי: חזיונות, גילויים שמיימיים וראיית מלאכים. אָבו אֶלְרֵב דוחה את ראיית הנביא יֶצְעָקָה / יֶקֶט'ה / בהקיץ, אותה ראייה ששימשה לאֶלְבַּע'דָאדִי כמקור לנוסחי תפילה על הנביא מוחמד. אָבו אֶלְרֵב מצטט את תשובת ועדת הפסיקה של סעודיה בסוגיה זו,¹⁹³ אבל דוחה נוסחים אלה כיוון שאין להם סימוכין מספרי הַחֲדִית',¹⁹⁴ והוא אף מגנה אותם בשל כך וקורא להם בַּדְעָה / בַּדְעָה / חידוש מגונה.¹⁹⁵

בעבודת התזה שלו ניסה אָבו אֶלְרֵב להפריך את דבריו של אֶלְבַּע'דָאדִי על אודות אדם הראשון, כאשר אכל מפרי העץ האסור. וכך אמר אָבו אֶלְרֵב:

وقد ذكر الشيخ [البغدادي] في تفسيره للآيات التي تتحدث عن آدم عليه السلام أموراً
قد تكون بعيدة عن الصواب، ولم يذكرها أحدٌ من أئمة التفسير.¹⁹⁶

[אלבַע'דָאדִי] ציין בפרשנותו לפסוקים הדנים באדם [הראשון] עליו השלום דברים שיתכן כי הם רחוקים מן האמת, ולא ציין אותם אחד מחכמי פרשנות [הקוראן].

לפי דעתו של אָבו אַלְרַב, דבריו של אלִבְעִ'דָּאדִי, בסוגיית חסינותו של אדם הראשון מחטא וטעות, אינם עולים בקנה אחד עם הטקסט הקראני. אלִבְעִ'דָּאדִי סבר כי אדם הראשון הקפיד על קיום הצווים האלוהיים החיצוניים והפנימיים, ואכילתו מפרי העץ האסור היא מעין צו אלוהי פנימי. אָבו אַלְרַב, שלא ירד לעומק הפרשנות שהעניק אלִבְעִ'דָּאדִי לסוגיית האכילה מפרי העץ האסור, סיכם את הדיון באומרו על פרשנותו של אלִבְעִ'דָּאדִי: *وهذا يخالف النص القرآني*.¹⁹⁷ וזה סותר את הטקסט הקראני.

אָבו אַלְרַב אינו מקבל את הדברים כפי שהם, ומערער על האופן שבו השיח' אלִבְעִ'דָּאדִי קיבל את אלִעָהָה, וגם מביא מדברי חכמי השריעה על ראיית הנביא בהקִיץ, וכך הוא כותב:

ولكنّ الخلل أن يُعتبر الكشف أصلاً في الأحكام الشرعية، أو إثبات حقائق غيبية زائدة على الكتاب والسنة، كما يحدث عند بعض المتصوّفة.¹⁹⁸

אבל הפגם הוא שמחשיבים את הגילוי המיסטי כעיקרון בדינים השרעיים, או בהוכחת אמיתות נסתרות נוספות על הקוראן והסונה, כפי שקורה אצל חלקים מהצופים.

על כן חיבורו של אָבו אַלְרַב, למרות השיטתיות והיסודיות המאפיינת אותו, אינו מתיימר לחקור את אישיותו המיסטית של אלִבְעִ'דָּאדִי. מאמרו החשוב של ד"ר מִשְׁהוּר אַלְחַבָּאזִי,¹⁹⁹ ראש המחלקה לשפה וספרות ערבית באוניברסיטת אלקַדִס, הוא אִלְטָרַק אִלְצוּפִיָּה פִי פִלְסָטִין מֵא בֵּין עֵאמִי 2011-1989.²⁰⁰ אַלְחַבָּאזִי ניסה במאמרו לתאר את המסדרים הצופים הפועלים בפלסטין. הוא הקדיש פרק לכל אחד ואחד מבין המסדרים, והפרק הארוך ביותר מוקדש למסדר הקַאדְרִי:

- א. אִלְח'לוֹתִיָּה אִלְג'אמֵעה אִלְרַח־מֵאנִיָּה.²⁰¹
- ב. אִלְקַאדְרִיָּה, הוא מתאר בקצרה את מוצאו של המסדר הקַאדְרִי, התפתחותו והתפשטותו. אַלְחַבָּאזִי תאר בקצרה את תולדות חייו של אלִבְעִ'דָּאדִי, והביא פסקאות לא מעמיקות על חיבוריו ומצב המסדר הקַאדְרִי אחרי מותו של אלִבְעִ'דָּאדִי.²⁰²
- ג. אִלְתִּיג'אנִיָּה.²⁰³
- ד. אִלְנִקְשִׁבְנִדִּיָּה.²⁰⁴
- ה. אִלְעִלְאוּיָּה.²⁰⁵
- ו. אִלְקַאדְרִיָּה אִלְכַסְנִזְאוּנִיָּה.²⁰⁶

אלחבאזי סבור כי אלבע'דאדי הכנים חידושים לא מעטים אל אלקאדריה, אך הוא לא מפרט מה הם החידושים:

و غالباً ما كانت الطرق الصوفية تأخذ أسماء مؤسسيها مثل: القادرية نسبة إلى الشيخ عبد القادر الجيلاني... وهذه حافظت على أسمائها ونسبتها طوال العصور، وذلك على الرغم من أنه طرأ عليها كثير من التجديد في تعاليمها كما هو الحال في القادرية التي أحدث فيها الشيخ محمد هاشم البغدادي (ت 1415هـ/1999) [هكذا] تجديدات عديدة، ونقلها ونشرها إلى فلسطين بعامة وبيت المقدس بخاصة.²⁰⁷

ורוב המסדרים הצופים היו נקראים על שם מייסדיהם כגון: אלקאדריה המיוחסת לשיח' עבד אלקאדר אלג'ילאני... ואלה (המסדרים הצופיים) היו שומרים על שמותיהם וייחוסם לאורך הזמנים, אף על פי שהתחוללו חידושים רבים בתורותיהן כמו המצב באלקאדריה אשר השיח' מחמד האשם אלבע'דאדי (מ' 1415/1995)²⁰⁸ חולל בה חידושים רבים, העביר אותה לפלסטין בכלל והפיץ אותה בירושלים בפרט.

אלחבאזי מתאר במאמרו את אלמג'לס אלסלאמי אלצופי אלעלא/ המועצה האסלאמית הצופית העליונה: תולדותיה, מטרותיה ופעילותיה.²⁰⁹ למחקרו של אלחבאזי בתולדות הצופיות המודרנית בפלסטין יש תרומה ניכרת, אך התיאור שלו חסר עומק ויסודיות.

החוקר עצאם ח'טיב הדגיש במחקרו את המצב הקיים של המסדר הקאדרי באזור הגליל אחרי הסתלקותו של השיח' אלבע'דאדי. את עבודת התזה לתואר שני, בהנחייתו של פרופ' אברהם אלקיים, הגיש לאוניברסיטה העברית בשנת 2013, ונושא העבודה היה: המסדרים הצופים של הטריקה הקאדריה בגליל: דבקות במורשת או התרחקות ממנה?²¹⁰ עבודה מחקרית זו תורמת לחקר תופעת הצופיות בתקופה המודרנית בכלל, והמסדר הקאדרי בפרט, בתוך מדינת ישראל בכלל, ובצפונה בפרט. בעקבות מלחמת ששת הימים החלה תקופת שגשוג וצמיחה במסדר הקאדרי בתוך מדינת ישראל. ח'טיב מציין כי המסדר הקאדרי בהנהגתו של השיח' אלבע'דאדי בתוך מדינת ישראל הצליח לשמר את קיומו, ובה בעת גם לשמור במידה רבה על המורשת שהורשה לו האורתודוקסיה האסלאמית והשיח' עבד אלקאדר אלג'ילאני. כך מחד גיסא הוא הצליח להסתגל עם המציאות הישראלית ומאידך גיסא להתמקד בצופיות בעיקר, דהיינו: פדגוגיה ורוחנית, טהרת הנפש והרחקתה מטקסיות וגילויים של צופיות מיסטית, קרי

תורתו של אֶבְנֵן אֶלְעִזְרִי הַיְדוּעָה בְּשֵׁם *وَحَدَّةُ الْوُجُود* / וְחִדָּת אֶלְג'וֹד / אחדות המציאות.²¹¹

במקביל מלמד מחקרו של ח'טיב על הצלחתם של חסידי המסדר הקאדרי בגליל, אחרי הסתלקותו של השיח' אלפֶּע'דאדי בשנת 1995, לשמור על פעילות המסדר, לקרב אליהם שכבות מגוונות מקרב האוכלוסייה המוסלמית באותו אזור ולתרום להתפתחות דתית, תרבותית וחינוכית לטוהר המידות, בקרב הקהילה המוסלמית החיה בצפונה של הארץ.

ראוי לציין כי ח'טיב ערך ראיונות עם שיח'ים קאדריים מקומיים אשר הוסמכו על ידי השיח' הראשי של המסדר הקאדרי בירושלים המזרחית²¹² לנהל את ענייני המסדר הקאדרי בגליל. וזאת נוסף לתצפיות מקרוב שקיים בטקסים המתקיימים במסדרים.

בכך מסתכמת ספרות המחקר על הצופיות הפלסטינית עד כה. אין ספק שסקירת ספרות המחקר בנושא מצביעה על כך שטרם נעשה שימוש בספריו של אלפֶּע'דאדי. מחקרי זה, המבוסס על רוב ספריו, עשויה לתרום תרומה מרכזית ומכרעת להבנת מורשת הצופית של אלפֶּע'דאדי.